

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

«Методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику» в
умовах центру соціальної допомоги сім'ї та дітям»

(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 3 курсу, групи ЗМП-ОПН 22
спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки

(код і найменування спеціальності)

_____ / Олена ТАРСУКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____ / Юрій БРИТАН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____ / Павло ВАСЮЧЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувач кафедри _____ / Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____ / Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ / Ольга ЛИТВИН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

“28” квітня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

здобувача Тарсукової Олени Олександрівни

1. Тема: «Методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику» в умовах центру соціальної допомоги сім'ї та дітям»
затверджена наказом по університету № 4801-5/923 від 10.04.2025 р.
2. Термін здачі закінченої роботи «11» червня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи/проєкту: Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної діяльності з дітьми «групи ризику» у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям. Предмет дослідження: методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям. Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методів соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям. Проаналізувати поняття «діти групи ризику», їхню типологію та класифікації та специфіку діяльності соціального педагога у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям. Охарактеризувати сучасні методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику». Розробити та впровадити програму соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику». Перевірити ефективність впроваджених методів та програми соціально-педагогічної роботи.
4. Зміст роботи/проєкту (перелік питань, які належить розробити):
розробка програми соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику».
5. Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал):
презентація доповіді за результатами дослідження з використанням комп'ютерної презентаційної програми Power point

6. Дата видачі завдання «28» квітня 2025 р.

Керівник

_____ Юрій БРИТАН
(підпис) (ім'я, прізвище)

Завдання прийняв до виконання

_____ Олена ТАРСУКОВА
(підпис) (ім'я, прізвище)

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
виконання кваліфікаційної роботи**

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Проаналізувати поняття «діти групи ризику», їхню типологію та класифікації та специфіку діяльності соціального педагога у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям.	12.05.2025	виконано
2	Охарактеризувати сучасні методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику».	29.05.2025	виконано
3	Розробити та впровадити програму соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику». Перевірити ефективність впроваджених методів та програми соціально-педагогічної роботи.	05.06.2025	виконано

Студент

_____ Олена ТАРСУКОВА
(підпис) (ім'я, прізвище)

Нормоконтроль

_____ Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я, прізвище)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 70 с., 12 рис., 62 джерел.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної діяльності з дітьми «групи ризику» у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям.

Предмет дослідження: методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методів соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям.

У дипломній роботі розглянуто особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям. Проаналізовано сутність поняття «діти групи ризику», їх типологію, причини соціального неблагополуччя та чинники, що сприяють формуванню девіантної поведінки. Увагу зосереджено на класифікації та застосуванні ефективних методів соціально-педагогічної роботи.

У практичній частині дослідження проведено діагностику поведінки дітей «групи ризику», розроблено та апробовано програму профілактики і корекції девіантної поведінки. Отримані результати підтверджують ефективність системного підходу до організації соціально-педагогічної допомоги, спрямованої на зниження ризиків асоціальної поведінки та підвищення рівня соціальної адаптації дітей.

Ключові слова: соціальний педагог, діти групи ризику, соціальна допомога, девіантна поведінка, методи виховання, соціально-педагогічна робота, адаптація, профілактика, корекція, Центр соціальної допомоги сім'ї та дітям.

ABSTRACT

Work contains: 70 pg., 12 fig., 62 sources.

Object of research: the process of socio-pedagogical activity with children of the "risk group" in the Center for Social Assistance to Families and Children.

Subject of research: methods of work of a social educator with children of the "risk group" in the conditions of the Center for Social Assistance to Families and Children.

Purpose of research: to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of methods of socio-pedagogical work with children of the "risk group" in the conditions of the Center for Social Assistance to Families and Children.

The thesis examines the features of socio-pedagogical activity with children of the "risk group" in the conditions of the Center for Social Assistance to Families and Children. The essence of the concept of "children of the risk group", their typology, causes of social disadvantage and factors contributing to the formation of deviant behavior are analyzed. Attention is focused on the classification and application of effective methods of socio-pedagogical work.

In the practical part of the study, a diagnosis of the behavior of children of the "risk group" was carried out, a program for the prevention and correction of deviant behavior was developed and tested. The results obtained confirm the effectiveness of a systematic approach to the organization of socio-pedagogical assistance aimed at reducing the risks of asocial behavior and increasing the level of social adaptation of children.

Keywords: social educator, children at risk, social assistance, deviant behavior, methods of upbringing, socio-pedagogical work, adaptation, prevention, correction, Center for Social Assistance to Families and Children.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІТЕЙ «ГРУПИ РИЗИКУ» ТА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	10
1.1. Специфіка діяльності соціального педагога у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям	10
1.2. Поняття «діти групи ризику»: визначення, типологія та класифікації	19
1.3. Фактори та причини потрапляння дітей до «групи ризику»	22
1.4. Методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику»	26
Висновки до розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ «ГРУПИ РИЗИКУ» ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'Ї ТА ДІТЬМ	42
2.1. Організація і методика дослідження поведінки дітей «групи ризику»	42
2.2. Аналіз результатів дослідження відхиляючоїся поведінки	42
2.3. Розробка та характеристика програми соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику» «Профілактика і корекція поведінки дітей групи ризику, що відхиляється.....	51
2.4. Перевірка ефективності впровадження програми соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику»	57
Висновки до розділу 2.....	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Системна криза, що охопила всю світову спільноту, характеризується такими загальними для різних країн рисами, як посилення соціальної відчуженості серед молоді, все більшого поширення в дитячому середовищі саморуйнівної поведінки, що призводить до поширення злочинності, проституції, наркоманії, алкоголізму та інших негативних явищ. Все більш відчутним стає руйнація інституту сім'ї, яка може виявляти достатню турботу про дітей, не виконує батьківських обов'язків, нерідко сама створює умови, небезпечні життя і розвитку дітей.

Поняття діти «групи ризику» використовується досить часто у педагогіці та психології. Йдеться про тих дітей, які в силу певних обставин свого життя найбільше схильні до негативних зовнішніх впливів з боку суспільства та його кримінальних елементів, що і стає причиною дезадаптації неповнолітніх. Фахівці найчастіше говорять про поєднання багатьох несприятливих умов (пияцтво одного або обох батьків, сексуальне розбещення дітей, відбування одним із батьків терміну ув'язнення, жорстоке поводження з дітьми тощо), які унеможливають подальше проживання дітей у сім'ях, де створюється пряма загроза їхньому здоров'ю.

Вплив несприятливих факторів, а часто нелюдських умов життя протягом тривалого часу викликає негативні психічні, фізичні та інші зміни в організмі дитини, які призводять до найважчих наслідків. У нього виникають значні відхилення як у поведінці, так і в особистісному розвитку.

Законодавство України передбачає, що дитина повинна рости під опікою та під відповідальністю своїх батьків, в атмосфері любові, моральної та матеріальної забезпеченості. Якби це становище виконувалося повному обов'язі, то суспільстві було б проблеми дітей групи ризику.

Загострення соціально-економічної ситуації у країні, різке погіршення екологічної ситуації загалом і багато інших чинників призвели наше суспільство збільшення зростання кількості дітей «групи ризику». Проблемою

вивчення дітей групи ризику займалися такі автори: А.С. Макаренко, НЮ Вайзман, Н.В. Сакович, Л. Новікова, Г. Резапкіна, Н. Миколаїв. Вони розглядали методи роботи з дітьми, які мають проблеми у девіантній поведінці.

За статистикою 15 відсотків українських дітей не відвідують школу - це ті, хто становить групу ризику. Більшість їх має особливості фізичного, психічного, соціального розвитку, яких, зазвичай, відносять проблеми зі здоров'ям, труднощі у вихованні і навчанні, обмеження можливостей фізичного розвитку, сирітство та інші. Тому найважливішим пріоритетом сучасної державної політики щодо дітей з особливостями розвитку вважається забезпечення гарантії їх прав на виживання, розвиток і захист.

Усе сказане вище, і навіть інтерес до теми соціально-педагогічної підтримки дітей «групи ризику» у сучасній науці, з іншого боку, її недостатньою розробленістю визначає актуальність цієї роботи.

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічної діяльності з дітьми «групи ризику» у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям.

Предмет дослідження: методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методів соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття «діти групи ризику», їхню типологію та класифікації та специфіку діяльності соціального педагога у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям.
2. Охарактеризувати сучасні методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику».
3. Розробити та впровадити програму соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику».
4. Перевірити ефективність впроваджених методів та програми соціально-педагогічної роботи.

З урахуванням викладеного, у дослідженні було висунуто гіпотезу про те, що застосування соціальним педагогом спеціально розробленої комплексної програми методів соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям сприятиме підвищенню рівня їх соціальної адаптації, зниженню проявів девіантної поведінки та формуванню позитивної життєвої орієнтації.

У процесі реалізації дослідження було досягнуто важливих результатів, що становлять наукову новизну. Зокрема, уточнено понятійний апарат щодо дітей «групи ризику», здійснено систематизацію методів роботи соціального педагога у відповідному інституційному середовищі, а також розроблено авторську програму соціально-педагогічної підтримки, яка враховує специфіку роботи з дітьми, що мають ризик соціального відчуження або девіацій. Вперше дана програма була експериментально апробована в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям, що дало змогу об'єктивно оцінити її ефективність.

Практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані підходи та методики можуть бути реально впроваджені у діяльність соціальних педагогів, психологів та інших фахівців у сфері соціального захисту дітей. Крім того, розроблена програма може використовуватись у роботі Центрів соціальної допомоги, освітніх установ, служб у справах дітей, а також стати навчально-методичною базою для професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Таким чином, дослідження поєднує теоретичне обґрунтування ключових понять та явищ із практично орієнтованими результатами, що відкривають нові можливості для підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності у роботі з дітьми «групи ризику».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІТЕЙ «ГРУПИ РИЗИКУ» ТА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

1.1. Специфіка діяльності соціального педагога у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям

У сучасних умовах трансформації українського суспільства зростає значення інституцій соціального захисту, які забезпечують підтримку вразливих категорій населення, зокрема сімей і дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Однією з ключових структур у цій системі є Центри соціальної допомоги сім'ї та дітям, які виконують багатофункціональну роль у сфері соціально-педагогічної, психологічної, юридичної та медико-соціальної підтримки. У межах діяльності таких центрів провідну роль відіграє соціальний педагог.

Соціальний педагог у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям виступає посередником між дитиною, родиною та соціальним середовищем. Його діяльність спрямована на виявлення проблемних ситуацій у сімейному та дитячому середовищі, запобігання соціальному відчуженню, девіаціям у поведінці та деструктивним впливам. Специфіка роботи соціального педагога полягає у поєднанні освітніх, виховних, корекційно-розвивальних та захисно-компенсаторних функцій.

Основні напрями діяльності соціального педагога включають:

- діагностику соціального стану дитини та її сім'ї;
- профілактику девіантної поведінки та правопорушень серед дітей;
- організацію соціально значущих заходів та програм;
- психолого-педагогічну підтримку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- взаємодію з іншими фахівцями — психологами, юристами, медиками, працівниками служб у справах дітей.

У процесі роботи соціальний педагог використовує індивідуальні, групові та масові форми впливу, залучає дітей до участі в тренінгах, консультаціях, соціальних проєктах, дозвіллевій діяльності, а також веде профілактичну та просвітницьку роботу з батьками або законними представниками.

Специфічною рисою діяльності соціального педагога у Центрі соціальної допомоги є комплексний, міждисциплінарний підхід до вирішення проблем дитини, що передбачає не лише допомогу, а й активізацію внутрішніх ресурсів самої особистості. Такий підхід дозволяє не просто усунути наслідки соціального неблагополуччя, а й створити умови для повноцінного розвитку, самореалізації та соціальної інтеграції дитини.

У контексті роботи з дітьми «групи ризику», діяльність соціального педагога набуває ще більшої складності та відповідальності, оскільки вимагає глибокого розуміння психологічних, соціальних і поведінкових проблем, а також вміння застосовувати ефективні методи педагогічного впливу та корекції.

Отже, специфіка діяльності соціального педагога в Центрі соціальної допомоги полягає в його універсальній функціональній ролі, спрямованій на всебічну підтримку дитини та сім'ї, а також на формування позитивного соціального середовища, яке сприяє подоланню життєвих труднощів і розвитку особистості.

Діяльність соціального педагога в Україні регламентується чинним законодавством, зокрема Законом України «Про освіту», «Про соціальні послуги», «Про охорону дитинства», а також посадовими інструкціями і нормативно-правовими актами, що регулюють функціонування соціальних установ. У своїй професійній діяльності соціальний педагог має чітко визначені права та обов'язки, що забезпечують ефективне виконання його соціально-педагогічної функції.

Обов'язки соціального педагога:

- Вивчення соціального середовища дитини, її сімейного стану, особистісних потреб та проблем.
- Виявлення дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах або належать до «групи ризику», та організація індивідуального супроводу.
- Розробка та реалізація програм соціально-педагогічної допомоги, профілактики девіантної поведінки, підтримки соціальної адаптації.
- Здійснення профілактичної, виховної та просвітницької роботи з дітьми, батьками та педагогічним колективом.
- Співпраця з іншими фахівцями — психологами, юристами, представниками служб у справах дітей, медичними працівниками, органами місцевого самоврядування.
- Сприяння соціальній адаптації дітей у школі, сім'ї та громаді, захист їх прав та інтересів.
- Документування та звітність: ведення відповідної документації, складання індивідуальних планів роботи, подання звітів про проведену роботу.
- Права соціального педагога:
- Одержувати необхідну інформацію про учнів та сім'ї, з якими ведеться соціально-педагогічна робота (в межах етичних і правових норм).
- Вносити пропозиції щодо вдосконалення соціально-педагогічної діяльності установи, участі в розробці програм, стратегій, планів.
- Ініціювати заходи захисту прав дитини у випадках насильства, нехтування або загрози життю та здоров'ю.
- Брати участь у роботі педагогічної ради, консиліумів, комісій, що стосуються захисту прав та інтересів дітей.
- Проходити підвищення кваліфікації, брати участь у професійних семінарах, тренінгах, конференціях.
- Користуватись правовим і соціальним захистом у відповідності до законодавства України.

– Відмовитись від виконання завдань, які не входять до його посадових обов'язків або суперечать законодавству чи етичним нормам професії.

Таким чином, чітке усвідомлення своїх прав і обов'язків дозволяє соціальному педагогу ефективно реалізовувати свою діяльність, спрямовану на підтримку дітей та сімей у складних життєвих обставинах, сприяти соціальній стабільності, вихованню та інтеграції дітей у суспільство.

Мета та завдання діяльності соціального педагога

У контексті соціальних трансформацій, збільшення кількості дітей, що опиняються у складних життєвих обставинах, діяльність соціального педагога набуває особливої актуальності. Цей фахівець є посередником між дитиною, її родиною, соціальним середовищем і державними структурами, що забезпечують захист прав дитини.

Метою діяльності соціального педагога є створення умов для нормального соціального розвитку, адаптації, самореалізації та інтеграції дитини у суспільство, зокрема тих, хто належить до «групи ризику» або перебуває в кризовій ситуації. Соціальний педагог сприяє збереженню та відновленню соціального статусу дитини, її захищеності, а також формуванню навичок подолання життєвих труднощів.

Ця мета реалізується через виконання комплексу соціально-педагогічних завдань, серед яких основними є:

Завдання діяльності соціального педагога:

1. Діагностичне завдання:
  - виявлення дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
  - аналіз соціального статусу дитини, її потреб, умов виховання та навчання.
2. Профілактичне завдання:
  - запобігання соціальному сирітству, насильству, бездоглядності, девіантній поведінці;

- формування у дітей життєво важливих навичок соціального самозахисту.

3. Корекційно-реабілітаційне завдання:

- допомога дітям у подоланні внутрішніх конфліктів, поведінкових відхилень, психологічної дезадаптації;

- організація індивідуальних планів соціальної адаптації.

4. Організаційне завдання:

- налагодження взаємодії між дитиною, її родиною, школою, службами соціального захисту, медичними й правоохоронними структурами;

- ініціювання та координація соціально значущих заходів.

5. Інформаційно-просвітницьке завдання:

- підвищення правової, психологічної та соціальної обізнаності дітей, батьків, педагогів;

- проведення тренінгів, бесід, консультацій, лекцій на теми здорового способу життя, подолання залежностей, прав дитини тощо.

6. Захисне завдання:

- представлення інтересів дитини в органах влади, судах, освітніх та медичних установах;

- запобігання порушенню прав дитини в різних соціальних інституціях.

Отже, діяльність соціального педагога має системний, міждисциплінарний характер і спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості дитини, захист її прав та інтересів, створення умов для подолання життєвих труднощів та включення у повноцінне соціальне життя.

У сучасному українському суспільстві, що переживає період соціально-економічних змін, особливої актуальності набуває підтримка дітей та сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах. У цьому контексті діяльність соціального педагога є ключовим інструментом збереження та відновлення соціального благополуччя дитини.

Метою діяльності соціального педагога є створення сприятливих умов для повноцінного розвитку, соціальної адаптації, інтеграції та самореалізації особистості дитини шляхом надання своєчасної соціально-педагогічної допомоги, зокрема дітям, які належать до «групи ризику».

Ця мета реалізується через комплекс специфічних завдань, які охоплюють різні напрями соціально-педагогічної підтримки:

Основні завдання діяльності соціального педагога:

1. Діагностичні завдання:
  - виявлення дітей, які опинилися в кризових ситуаціях;
  - вивчення соціального статусу, умов життя та виховання дитини;
  - аналіз міжособистісних стосунків у сім'ї та освітньому середовищі.
2. Профілактичні завдання:
  - попередження асоціальної поведінки, конфліктів, насильства та правопорушень;
  - формування у дітей відповідальної поведінки та моральних цінностей;
  - забезпечення соціального супроводу для запобігання повторному потраплянню в кризу.
3. Корекційно-виховні завдання:
  - надання допомоги дітям з девіантною поведінкою у формуванні навичок саморегуляції, відповідального вибору, спілкування;
  - подолання негативного впливу середовища та внутрішніх психологічних бар'єрів.
4. Інформаційно-просвітницькі завдання:
  - проведення індивідуальних та групових бесід, тренінгів, консультацій із соціальних, правових, етичних питань;
  - залучення батьків і педагогів до процесу соціального виховання дітей.
5. Організаційно-координаційні завдання:

- налагодження міжвідомчої взаємодії з іншими фахівцями (психологами, юристами, медиками, службами у справах дітей);

- організація соціальних заходів, програм і проєктів для дітей «групи ризику».

б. Захисні завдання:

- представлення інтересів дитини в державних органах, захист її прав у разі їх порушення;

- реагування на факти насильства, занедбаності, нехтування потребами дитини.

Таким чином, діяльність соціального педагога має системний, комплексний та гуманістичний характер, що базується на принципах поваги до гідності дитини, визнання її прав і потенціалу. Ефективне виконання мети та завдань соціально-педагогічної роботи сприяє запобіганню соціальній дезадаптації, а також формуванню безпечного й розвивального середовища для дітей та молоді.

У складній соціокультурній реальності сучасного суспільства соціальний педагог виконує важливу місію — налагодження взаємозв'язків між особистістю дитини, її мікросоціумом (родина, школа, однолітки) та соціальними інституціями. Його професійна діяльність охоплює широкий спектр функцій, що реалізуються через різноманітні соціальні ролі, залежно від ситуації, потреб дитини та контексту соціального середовища.

Основні функції соціального педагога:

1. Діагностична функція — полягає у вивченні особистісних, соціально-психологічних та поведінкових характеристик дитини, аналізі соціального середовища, виявленні чинників ризику та потреб.

2. Профілактична функція — спрямована на запобігання негативним соціальним явищам (девіантна поведінка, насильство, залежності, бездоглядність), формування здорового способу життя, правової та соціальної свідомості.

3. Корекційна функція — передбачає застосування методів соціально-педагогічного впливу для усунення або зменшення проявів асоціальної поведінки, емоційних чи соціальних порушень у дітей.

4. Організаційна функція — реалізується через координацію взаємодії між дитиною, сім'єю, школою та соціальними службами, залучення дитини до соціально значущих проєктів, організацію заходів.

5. Психолого-педагогічна функція — передбачає консультування, підтримку та просвіту дітей, батьків, педагогів щодо особливостей виховання, кризових ситуацій, шляхів адаптації та розвитку.

6. Посередницька (медіаторська) функція — полягає у сприянні вирішенню конфліктів, відновленню порушених зв'язків, зниженні соціальної напруги між учасниками освітнього чи сімейного середовища.

7. Захисна функція — полягає у представництві інтересів дитини, захисті її прав у правових, освітніх, медичних та соціальних установах.

Соціальні ролі соціального педагога:

У процесі реалізації зазначених функцій соціальний педагог виконує різні ролі, що змінюються відповідно до ситуації, рівня проблемності випадку та індивідуальних потреб дитини:

- Роль порадника і наставника — забезпечує підтримку дитини, допомагає у прийнятті рішень, формуванні самооцінки, життєвих цінностей.

- Роль посередника (медіатора) — допомагає налагодити конструктивну взаємодію між дитиною та дорослими, між родиною та соціальними службами.

- Роль адвоката — виступає захисником прав та інтересів дитини, особливо в умовах порушення її прав або загрози життю та здоров'ю.

- Роль організатора соціального середовища — ініціює участь дитини в різноманітних програмах, гуртках, тренінгах, волонтерських ініціативах.

- Роль консультанта — надає інформаційно-аналітичну допомогу з питань соціального, правового чи психологічного характеру.

– Роль координатора — забезпечує міжвідомчу взаємодію, організовує спільну роботу з іншими фахівцями (психологами, юристами, лікарями тощо).

Отже, функції та ролі соціального педагога мають інтегративний і гнучкий характер. Вони ґрунтуються на принципах гуманізму, індивідуального підходу, партнерської взаємодії й спрямовані на забезпечення повноцінного розвитку, захисту та соціального включення дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах або належать до «групи ризику».

Діяльність соціального педагога є багатогранною, комплексною та соціально орієнтованою. Вона охоплює різні сфери життєдіяльності дитини та її соціального середовища. Залежно від контексту, цільової групи та рівня проблемності ситуації, визначаються ключові напрямки соціально-педагогічної роботи, які взаємопов'язані та спрямовані на формування сприятливого соціального простору для розвитку дитини.

Основні напрямки діяльності соціального педагога:

1. Соціально-діагностичний напрямок. Передбачає вивчення особливостей соціального становища, умов життя, міжособистісних відносин, проблем адаптації та поведінки дитини. Соціальний педагог аналізує соціальне середовище та визначає чинники ризику для подальшого планування індивідуальної або групової допомоги.

2. Профілактично-просвітницький напрямок. Спрямований на попередження негативних соціальних явищ (насильство, девіація, бездоглядність, залежності), формування у дітей навичок безпечної поведінки, правової грамотності, міжособистісної культури, а також інформування батьків і педагогів про сучасні ризики дитячого середовища.

3. Соціально-реабілітаційний напрямок. Реалізується через надання допомоги дітям, які постраждали від жорстокого поводження, соціального відторгнення, конфліктів або перебувають у кризовому стані. Сюди входить розробка та впровадження індивідуальних планів реабілітації, підтримка адаптаційних процесів.

4. Соціально-посередницький напрямок. Забезпечує взаємодію між дитиною, сім'єю, школою, медичними установами, службами у справах дітей, органами влади. Соціальний педагог виступає як медіатор, який допомагає налагодити зв'язки між усіма учасниками процесу допомоги.

5. Правозахисний напрямок. Орієнтований на захист прав та інтересів дитини. Соціальний педагог інформує дітей і батьків про їхні права, виступає представником дитини у разі їх порушення, сприяє розв'язанню конфліктних та юридично значущих ситуацій.

6. Організаційно-дозвіллевий напрямок. Передбачає організацію культурно-масових, творчих, спортивних заходів, спрямованих на соціальну інтеграцію дітей, розвиток позитивної самооцінки, соціальних навичок, формування адекватних моделей поведінки в соціумі.

7. Консультативний напрямок. Здійснюється через надання порад і підтримки дітям, батькам, педагогам у питаннях виховання, подолання стресових ситуацій, конфліктів, адаптації до змін у житті дитини.

Таким чином, напрямки діяльності соціального педагога визначають його міждисциплінарну позицію у системі підтримки дитини. Вони спрямовані на виявлення соціальних проблем, їх попередження або вирішення, забезпечення цілісного супроводу дитини в освітньому та соціальному просторі. Комплексне поєднання цих напрямків забезпечує ефективну допомогу дітям «групи ризику» та сприяє їхній соціальній адаптації.

1.2. Поняття «діти групи ризику»: визначення, типологія та класифікації

Один із найпоширеніших термінів, яким користуються фахівці у галузі профілактики будь-яких захворювань та станів (лікарі, педагоги, психологи, фахівці із соціальної роботи) – це термін «група ризику».

Діти «групи ризику» – це така категорія дітей, яка потребує особливої уваги з боку педагогів, вихователів та інших спеціалістів.

Діти «групи ризику» - це з різними формами психічної та соціальної дезадаптації, поведінкою, не адекватним нормам і вимогам найближчого оточення (сім'ї, школи, дитсадка).[7, з. 78]

Під поняттям діти «групи ризику» маються на увазі такі категорії дітей: діти з проблемами у розвитку, які не мають різко вираженої клініко-патологічної характеристики; діти, які залишилися без піклування батьків; діти із неблагополучних сімей, асоціальних сімей; діти з сімей, які потребують соціально-економічної та соціально-психологічної допомоги та підтримки; діти з проявами соціальної та психолого-педагогічної дезадаптації.

Проблема дітей, які належать до так званої «групи ризику», є однією з актуальних у соціально-педагогічній практиці. Визначення цього поняття та розуміння його змісту має фундаментальне значення для організації ефективної роботи соціального педагога.

Термін «діти групи ризику» вживається для позначення категорії дітей, які через сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів мають підвищену ймовірність виникнення соціальних, психологічних або поведінкових проблем, що можуть призвести до девіації, соціальної дезадаптації, а іноді й до правопорушень. За визначенням ВООЗ, діти групи ризику — це ті, хто знаходиться у стані підвищеної небезпеки фізичного, психічного чи соціального здоров'я внаслідок несприятливих умов проживання, виховання або розвитку.

В українській соціально-педагогічній науці діти групи ризику розглядаються як категорія, що включає осіб, які зазнають негативного впливу сімейних проблем (наприклад, бездоглядність, насильство, алкоголізм батьків), економічної скрути, соціального відчуження, а також психічних чи поведінкових відхилень.

Типологія дітей групи ризику ґрунтується на класифікації за основними ознаками та факторами, що обумовлюють їх належність до цієї категорії. До основних типів відносять:

1. Соціально-незахищені діти — діти з неблагополучних сімей, які страждають від бідності, бездоглядності, відсутності належного піклування.
2. Діти з девіантною поведінкою — ті, хто демонструє відхилення у поведінці, такі як агресія, втягнення у правопорушення, залежності.
3. Діти з порушеннями психофізичного розвитку — діти з інвалідністю, психічними або фізичними порушеннями, що ускладнює їх соціальну адаптацію.
4. Діти, які зазнали насильства або зловживань — жертви фізичного, психологічного, сексуального насильства.
5. Діти, що пережили кризові ситуації — діти-сироти, діти з родин, що розпалися, або постраждали від катастроф, війни, стихійних лих.

Існують різні підходи до класифікації дітей групи ризику залежно від сфери дослідження. Ось найбільш поширені класифікаційні ознаки:

- За джерелом ризику: сімейний (домашнє насильство, алкоголізм батьків), соціальний (бездомність, безпритульність), індивідуальний (психічні відхилення, особистісні особливості).
- За рівнем ризику: високий (загроза здоров'ю, життю), середній (ризик відхилень у поведінці), низький (потреба у профілактичних заходах).
- За віковими категоріями: дошкільнята, молодший шкільний вік, підлітки.
- За типом проблем: поведінкові, соціально-економічні, медичні, психологічні.

Таким чином, комплексний підхід до визначення, типології та класифікації дітей групи ризику дозволяє соціальному педагогу більш точно оцінити ситуацію, вибрати адекватні методи роботи та розробити індивідуальні стратегії підтримки.

1.3. Фактори та причини потрапляння дітей до «групи ризику»

Дитина перебуває під впливом довкілля постійно свого існування. Причому це середовище носить кілька природний, біологічний характер, скільки соціальний, і з цих соціальних властивостей, зокрема і виховних, складається його успішність, чи неуспішність у сучасному становленні його, як особистості.

Діти набувають «непривабливого» соціального вигляду не тому, що вони такими народжуються, а під впливом різних, головним чином, не залежать від них факторів ризику.

Фактори ризику - це ті біологічні, соціальні, сімейні, індивідуальні психічні та соматичні передумови, які підвищують ймовірність формування залежності цієї людини.

Серед цих факторів можна виділити такі основні групи:

- медико-біологічні (стан здоров'я, спадкові та вроджені властивості, порушення у психічному та фізичному розвитку, травми внутрішньоутробного розвитку тощо);
- соціально-економічні (матеріальні проблеми сім'ї, несприятливий психологічний клімат у сім'ї, аморальний спосіб життя батьків, непристосованість до життя у суспільстві тощо);
- психологічні (неприйняття себе, невротичні реакції, емоційна нестійкість, труднощі спілкування, взаємодії з однолітками та дорослими тощо);
- педагогічні (невідповідність змісту програм освітньої установи та умов навчання дітей їх психофізіологічним особливостям, темпу психічного розвитку та навчання дітей; відсутність інтересу до навчання, закритість для позитивного досвіду, невідповідність образу школяра тощо).

Причини потрапляння дітей до «групи ризику»:

- відхилення від норми у стані здоров'я (порушення у фізичному та (або) психічному здоров'ї, невідповідність фізичному розвитку, відставання у зростанні, акцентуація характеру);
- порушення у сфері міжособистісних взаємин (не популярний, не прийнятний, нехтований, ізольований у класному колективі, що примикає ціною жертв, втрат; зневажений, відкинутий у групі вільного спілкування (тусовка); конфліктний, відчужений, безконтрольний, виключений із сім'ї);
- помилки педагогів (перевищення педагогічної влади; позбавлення дитини індивідуальних стимулів; покарання як приниження особистості учня; суперечливість вимог, що пред'являються; поверхове знання особливостей учня, конфліктні відносини між батьками учня та вчителями або між учнем та вчителями та ін.);
- помилки сімейного виховання («заласкане дитинство», «задавлене дитинство», «загублене дитинство», «одинакове дитинство», «байдуже дитинство»); відсутність у батьків елементарних психолого-педагогічних знань; перекладення турбот про виховання на школу; усунення підлітка від фізичної домашньої праці; конфлікти в сім'ї та ін;
- соціальні причини (суперечності у суспільстві, у мікросоціумі);
- психотравмуючі ситуації (розлучення батьків, смерть близьких, зміна місця проживання і т. д.). [8]

До дітей та підлітків «групи ризику» відносяться діти з різними формами психічної та соціальної дезадаптації, що виражається в поведінці, неадекватних формах та вимогах найближчого оточення: сім'ї дитячого садка, школи тощо.

По-перше, тут складається внутрішні проблеми перехідного віку, починаючи з кардинальної перебудови гормональних процесів і закінчуючи зміною Я-концепції.

По-друге, істотно впливає невизначеність соціального становища підлітків. Підліток вже не дитина, він прагне до дорослості, спрямований у

майбутнє, але багато в чому залишається дитиною. Хоча від молодшого школяра він відрізняється не менше ніж від старшого.

По-третє, виникають численні протиріччя, зумовлені перебудовою механізмів соціального контролю: дитячі форми контролю засновані на дотриманні зовнішніх норм і слухняності дорослі, вже не діють, а дорослі способи, що передбачають свідому дисципліну та самоконтроль, ще не склалися. Саме підлітки найчастіше потрапляють до категорії «важких».

Досі у вітчизняній психології відсутній загальноприйнятий термін, який однаково позначав би людську діяльність, яка не відповідає соціальним нормам. Дітей, чиє виховання викликає особливі труднощі, різні автори називають по-різному:

- «педагогічно занедбанними»,
- «соціально занедбанними»,
- «соціально незахищеними»,
- з «поводженням, що відхиляється»,
- «трудовоспитаними»,
- «дезадаптованими»,
- «соціально занедбанними»,
- з «девіантною поведінкою»,
- з «делінквентною поведінкою»,
- з «асоціальною поведінкою» тощо.

Спільним є лише те, що всіх перерахованих вище дітей автори відносять до категорії «важких».

Педагогічно занедбані діти - це здорові, потенційно повноцінні, але мало виховані, навчені та розвинені діти. Наслідком цього порушення є недоліки, прогалини, відхилення діяльності, поведінка, спілкуванні. Вони відчужуються від школи, але референтність (значимість сім'ї) педагогічно запущеними дітьми не втрачається.

Соціально занедбані діти відчужуються як школи, а й від сім'ї. Вони засвоюють спотворені ціннісно-нормативні уявлення та кримінальний досвід в асоціальних підліткових компаніях та угрупованнях.

Соціально незахищеними дітьми - називають дітей та підлітків, які опинилися в критичній ситуації або в несприятливих умовах для життя. Соціальна незахищеність виникає в результаті дій різних факторів ризику: економічних, екологічних, медичних, психологічних, соціальна та педагогічна занедбаність, криміногенних та ін.

Девіантна поведінка - це вчинки (дії індивіда) що не відповідають очікуванню та нормам, які фактично склалися або офіційно встановлені в даному суспільстві.

Делінквентна поведінка - це девіантна поведінка, яка виходить за межі невідповідності соціокультурним нормам і очікуванням у сферу протиправних дій. Делінквентність - це психічна готовність до правопорушення, асоціальні за своєю спрямованістю вчинки і дії, що повторюються, формування негативно орієнтованих особистісних установок.

Деадаптація це невідповідність соціопсихологічного та психофізичного статусу дитини вимогою нової соціальної ситуації – шкільного навчання, тобто. порушення успішності, поведінки, міжособистісної взаємодії

Поняття дітей «групи ризику» має на увазі такі категорії дітей:

- діти з проблемами у розвитку, що не мають різко вираженої клініко-патологічної характеристики;
- діти, що залишилися без піклування батьків через різні обставини;
- діти з неблагополучних, асоціальних сімей;
- діти із сімей, які потребують соціально-економічної та соціально-психологічної допомоги та підтримки;
- діти з проявами соціальної та психолого-педагогічної дезадаптацією.

До «групи ризику» входять діти та підлітки через найрізноманітніші показники.

До «групи ризику» прийнято відносити тих дітей, поведінка яких суперечить прийнятим нормам і правилам: наприклад, для яких характерні пропуски занять, порушення дисципліни, знижена успішність. зловживає алкоголем та не справляється з батьківськими обов'язками.

1.4. Методи роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику»

Соціальний педагог, працюючи з дітьми «групи ризику», застосовує різноманітні методи, спрямовані на попередження соціальної дезадаптації, корекцію девіантної поведінки та сприяння соціалізації і розвитку дитини. Вибір методів визначається особливостями проблем, потребами дітей та специфікою соціального середовища.

Метод - (від грецьк. - шлях дослідження чи пізнання) - сукупність щодо однорідних прийомів, операцій практичного чи теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретної задачі.

Методи виховання - суспільно обумовлені способи педагогічно доцільної взаємодії між дорослими та дітьми, що сприяють організації дитячого життя, діяльності, відносин, спілкування, що стимулюють їх активність та регулюють поведінку.

Методи педагогічного дослідження - сукупність способів та прийомів пізнання об'єктивних закономірностей навчання, виховання та розвитку.

Методи виховання «важких» дітей

В.А.Сухомлинский писав, що важкі діти - це такі, на яких не можна впливати загальнопедагогічними методами.

Найтоншим інструментом впливу на душу дитини є слово батьків, використовуючи його, необхідно дотримуватися почуття міри, не переходити на крик - це педагогічне невігластво. сильніше ми на неї натискаємо, тим сильніша небезпека, що вона лусне або ж, розправившись, вдарить того, хто її стискає.

У соціально-педагогічній практиці методи виховання є основним інструментом впливу на особистість дитини. Вони поділяються на кілька груп залежно від характеру впливу та мети виховного процесу.

1. Методи формування свідомості

Ці методи спрямовані на усвідомлення дитиною моральних норм, цінностей, ідеалів, формування світогляду та ставлення до себе і соціуму. Вони покликані розвивати розуміння причинно-наслідкових зв'язків у поведінці і її наслідках.

- Роз'яснення — надання інформації, пояснення понять, правил, норм.
- Переконавання — аргументоване впливання на свідомість через логіку, емоції, приклади.
- Обговорення і дискусії — активне залучення дітей у аналіз моральних дилем, проблем, життєвих ситуацій.
- Читання та аналіз літератури, фільмів — використання мистецтва для формування ціннісних орієнтацій.

2. Методи організації морального досвіду.

Ці методи забезпечують безпосереднє переживання дитиною моральних норм через практичну діяльність, моделювання життєвих ситуацій, що сприяють закріпленню моральних установок.

- Виховні ситуації — створення умов, у яких дитина сама приймає рішення, переживає наслідки.
- Приклад наслідування — демонстрація зразкової поведінки дорослими або ровесниками.
- Колективна діяльність — участь у спільних проектах, акціях, допомозі іншим, що формує співчуття, відповідальність.
- Ігрові методи — рольові ігри, драматизації, що допомагають моделювати моральні конфлікти і навчатися їх розв'язувати.

До методів організації морального досвіду можна віднести педагогічні вимоги, привчання, вправу, створення ситуацій, що виховують.

А.С.Макаренко вважав, що краще буде, якщо на довгий час доручити дитині підтримувати чистоту у певній кімнаті, а як вона це робитиме – надати вирішувати та відповідати за це рішення їй самій.

3. Методи стимулювання чи корекції поведінки.

Ці методи спрямовані на формування або зміну поведінкових реакцій дитини через систему заохочень, покарань, контролю та самоконтролю.

- Заохочення — моральне (похвала, схвалення) та матеріальне (подарунки, привілеї).

- Покарання — усне зауваження, обмеження у правах, позбавлення привілеїв.

- Самоконтроль і самооцінка — формування навичок саморегуляції, аналізу власної поведінки.

- Вимоги і накази — чітке встановлення правил і норм поведінки, контроль їх дотримання.

До методів стимулювання або корекції поведінки відносяться: заохочення, покарання, змагання (зазвичай у багатодітних сім'ях). Особливо важливо вміле використання різноманітних методичних прийомів, виправдане психічним станом важких дітей. демонстрація прикраси від невиправданої довіри, прийом відстроченого впливу та ін. Володіння подібними прийомами характеризує високу педагогічну техніку вихователя і створює обстановку доброзичливості, а водночас і невідворотності розплати за скоєне. До спеціальних методів можна віднести ізоляцію дітей, створення умов особливого режиму і метод «вибуху». Це прагнення різким заходом зруйнувати хибну позицію, що склалася у дитини, зламати її погану установку та спонукати до перегляду своєї позиції. Метод «вибуху» - дуже гострий та складний спосіб впливу, він потребує великої майстерності.

- Особистий приклад - головний спосіб виховання. Опора на найкращі якості особистості важкої дитини, віра в її сили та можливості, довіра до неї – ось що забезпечить успіх виховання. [10, с. 136].

4. Особливі способи.

Ці методи застосовуються в специфічних випадках або з урахуванням індивідуальних особливостей дитини. Вони можуть бути як традиційними, так і інноваційними.

- Психокорекційні методи — арт-терапія, музотерапія, казкотерапія, які допомагають подолати внутрішні конфлікти, травми.
- Методи мотивації — формування внутрішньої мотивації через ціннісні орієнтації, заохочення до саморозвитку.
- Індивідуалізовані підходи — розробка спеціальних програм, які враховують особливості розвитку, психічний стан дитини.
- Технології розвитку емоційної компетентності — тренінги емоційного інтелекту, навчання навичкам співпереживання.

Ця класифікація методів виховання допомагає соціальному педагогу цілеспрямовано вибирати адекватні засоби впливу на дітей «групи ризику», забезпечуючи всебічний розвиток особистості та її адаптацію у суспільстві.

Комплексна діагностика включає:

- психологічне тестування (спільно з психологом),
- метод педагогічних спостережень (разом з кл. керівником),
- вивчення умов проживання та виховання дітей у сім'ї (вході відвідувань вдома, співбесід з батьками)

Аналіз отриманих даних дозволив визначити коло особистісних проблем у дітей, що не навчаються, таких як: депресія, ворожість по відношенню до дітей, замкнутість, невпевненість у собі, брак соціальної нормативності.

Корекційно-профілактична робота.

Під профілактикою мається на увазі науково обґрунтовані та своєчасно дії, спрямовані на запобігання можливим фізичним, психологічним та соціокультурним колізіям в окремих індивідів груп ризику, збереження, підтримання та захист нормального рівня життя та здоров'я людей. Робота з цими учнями та їхніми сім'ями будується відповідно до розробленої системи роботи. Це і корекційні заняття (індивідуальні, групові, тренінги),

консультування, бесіди (обов'язково має будуватися на взаємодовірі, взаємоповазі).

Методи соціальної діагностики:

- інтерв'ю;
- моніторинг;
- соціологічне опитування;
- експертна оцінка;
- експертний прогноз;
- біографічний метод.

Методи соціального контролю:

- соціальний нагляд;
- соціальна опіка;
- соціально - медичний догляд;
- соціальне обслуговування.

Методи соціальної профілактики:

- превентивний метод;
- соціальна терапія;
- соціодрама;
- група підтримки.

Вся виховна робота із соціально-педагогічної підтримки дітей «групи ризику» будується на наступних принципах:

- принцип поваги індивідуальності особистості (якщо придушувати індивідуальність, то особистість не розкриється, її схильності та здібності не розвинуться);
- принцип колективної діяльності (особистість повинна вміти узгоджуватися з іншими, індивідуальність у правильно організованій колективній діяльності розквітає);
- принцип розумної вимогливості (можна все, що не суперечить закону, правилам шкільного розпорядку, не шкодить здоров'ю, не принижує гідність інших);

- принцип вікового підходу (кожен віковий період позитивно відгукується на свої форми та методу виховного впливу);
- принцип діалогу (зрівняння позицій педагога та школяра, дорослого та дитини допомагає досягти довірчих відносин. Дитина інстинктивно знаходить іноді більш оригінальні та оптимальні шляхи вирішення багатьох проблем, завдань, проектів);
- принцип педагогічної підтримки (дитина не повинна почуватися нелюбимою, навіть якщо вона погано вчиться. Вона повинна бачити в педагогу вчителя, який захистить його від незнання, від стресу у зв'язку з цим незнанням);
- принцип стимулювання самовиховання (кожен школяр повинен знати себе, навчитися критично розглядати свої вчинки, виховувати в собі почуття відповідальності. Завдання педагогів створити такі умови, де дитина набуде досвіду планування та рефлексії своєї діяльності);
- принцип зв'язку з реальним життям (справи, що організуються та проводяться в школі, повинні стикатися з реальними справами селища, району, області, країни. Діти повинні почуватися громадянами України, діяти на її благо);
- принцип узгодження (всі дії педагогів повинні бути узгоджені між собою, підпорядковані одній спільній меті. Крім того, кожен педагог повинен пам'ятати, що його педагогічний обов'язок полягає в тому, щоб створити умови для узгодження дітей один з одним, дітей та їх батьків).

Таким чином, цілями виховної системи соціально-педагогічної підтримки дітей «групи ризику» є:

1. Формування базової культури особистості та забезпечення кожній дитині рівні умови для духовного, інтелектуального та фізичного розвитку, задоволення її творчих та освітніх потреб.

2. Формування соціально активної особистості, здатної до прийняття самостійних рішень, до зміни соціальних та економічних ролей в умовах суспільства, що постійно змінюється.

Концепція виховної системи щодо соціально-педагогічної підтримки дітей «групи ризику» передбачає такі функції:

- розвиваючу, спрямовану на зміну мотивації дітей «групи ризику» до навчальної діяльності, розвиток творчої особистості, здатної до самовираження, самореалізації;
- розважальну, що створює сприятливу атмосферу на уроці, що перетворює його з нудного заняття на захоплюючу подорож;
- інтегруючу, що забезпечує взаємодію всіх підрозділів як єдиного виховного простору, розширення та поглиблення внутрішньошкільних та позашкільних зв'язків;
- управлінську, орієнтовану на оптимізацію функціонування та розвитку школи, створення умов для позитивних змін у навчально-виховному процесі, професійного зростання педагогів, взаємодію всіх учасників виховної системи;
- захисну, що сприяє створенню обстановки співчуття, співпереживання, взаєморозуміння;
- компенсуючу, комунікативну, що передбачає створення в школі умов для самовираження, демонстрації творчих здібностей, встановлення емоційних контактів;
- коригуючу, спрямовану на корекцію поведінки та спілкування дитини з метою попередження негативного впливу на формування особистості.

У будь-якій науці чи практичній професійній діяльності є сукупність методів і технологій - це ті прийоми та засоби, за допомогою яких вчені отримують достовірні відомості, що використовуються в подальшому для побудови наукових теорій та вироблення практичних рекомендацій, а практики перетворюють дійсність відповідно до поставлених завдань.

Всі дослідні методи у соціальній педагогіці (від діагностичних до перетворювальних та експерименту) підпорядковані вирішенню конкретно сформульованих проблем педагогічного характеру, прийнятим критеріям

істини та орієнтовані на предмет та об'єкт знання цієї галузі. У соціальній педагогіці використовується комплекс науково-дослідних методів та методик.

Можна виділити такі підгрупи:

- загальнологічні методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, моделювання, проектування, екстраполяція;
- загальнонаукові методи: аналіз та контент – аналіз літературних джерел, теоретичний аналіз та синтез соціально – педагогічних досліджень, спостереження (в природних умовах, при моделюванні складних ситуацій, у процесі тестування, спільних заходів та ін.);
- історичні методи: порівняльно - історичний метод (для встановлення закономірності, повторюваності історичних процесів), генетичний метод (виявлення походження, причин і стадій явища, що вивчається), структурний метод (встановлення зв'язків окремих елементів з усією системою) та інші;
- соціологічні методи: анкетування та інтерв'ю, соціометрія, моніторинг (постійне відстеження ситуацій у фокусі їх зміни, з прогнозуванням цих змін на певну перспективу), метод соціальних біографій, метод комплексного соціального (психосоціального) моделювання та ін.;
- психологічні методи (застосування бланкових та апаратурних тестів (індивідуальних та групових));
- методи математичної статистики (дискриптивний, лінійний та факторний аналіз, процентний розподіл, ранжування);
- власне педагогічні методи виховання та виховної роботи: переконання, роз'яснення, рада, опора на позитивний приклад, використання суспільної думки та прогресивних традицій установи, соціуму, етносу, педагогічне стимулювання активності особистості щодо вирішення виникаючих проблем, використання таких потужних соціально-педагогічних інструментів виховання, як праця, спорт, гра, педагогічний консилиум фахівців для комплексної діагностики проблем дитини, а також методи організаційно – педагогічної діяльності (діагностування, проектування, планування,

координування, коригування, аналіз, поточний, проміжний та підсумковий контроль, інструктування тощо).

Метод - це спосіб дії або спосіб досягнення будь-якої мети. у практичній діяльності соціальний педагог використовує різні методи:

- методи діагностики особи, сім'ї, соціуму;
- словесні методи (оповідання, розмова, пояснення, дискусія, лекція);
- методи виховання (переконання, привчання, навіювання, заохочення та покарання, мотивування та залучення до дії, позитивний приклад, метод сприяння співтворчості та ін.);
- організаційно – розпорядчі методи (інструктування, регламентування, нормування, контроль та перевірка виконання, критика) та ін.

Знання методів дозволяє соціальному педагогу оптимізувати свою професійну діяльність, піднятися до рівня професійної майстерності. до величезного арсеналу методів, прийомів і способів діяльності він підходить з позицій необхідності та достатності, дотримуватися почуття міри, порядку та зв'язку.

Метод, який застосовується соціальним педагогом, визначається:

- проблемою дитини;
- особливості його особистості;
- стан сімейних взаємин;
- рівнем соціальної адаптації;
- можливостями самого спеціаліста та ін.

Якщо основою класифікації перетворювальних методів соціальної роботи взяти характеристику способів на стан і поведінка особистості чи соціальної спільності, то фахівці виділяють три основні групи методів соціальної роботи: соціально - економічні, організаційно - розпорядчі, психолого - педагогічні.

Група соціально-економічних методів об'єднує всі ті способи, за допомогою яких фахівці з соціальної роботи впливають на матеріальні та моральні, національні, сімейні та інші інтереси та потреби клієнтів. методи впливу на соціальні та економічні потреби та інтереси використовуються у формі натуральної та грошової допомоги; встановлення пільг та одноразових допомог та компенсацій; патронажу та побутового обслуговування; морального заохочення та санкцій тощо.

Основними організаційно - розпорядчими методами є: регламентування, нормування та інструктування, підбір та розстановка кадрів, метод вимог, критики та самокритики, контроль, перевірку виконання та ін.

Група психолого-педагогічних методів характеризується непрямим впливом та впливом на клієнта через механізм регуляції його самопочуття та поведінку.

До групи психолого-педагогічних методів входять: переконання, соціологічні дослідження, спостереження, соціально-психологічний діагноз, використання звичаїв, традицій та ін.

Методи роботи соціального педагога можуть бути групові та індивідуальні, але й працюючи з групою, педагог насамперед має справу з особистістю дитини. Вчені класифікували методи соціального виховання, визначивши їх як «способи цілеспрямованих дій у конкретній ситуації взаємодії з особистістю та її культурно-освітнім середовищем, які забезпечують формування соціально значимих відносин та якостей особистості».

Методи соціального виховання поділяються:

I. Залежно від того, на що вони спрямовані:

формування свідомості (поглядів, оцінок, понять, суджень);

– формування емоційних почуттів та прагнень (мотивів, почуттів, прагнень, ідеалів);

– самовиховання особистості (самооцінки, самоконтролю, самоорганізації);

– формування соціально - прийнятної поведінки та діяльності особистості, звичок, відносини з оточуючими.

II. Залежно від характеру відносин вихователя та вихованця:

- організація діяльності;
- метод спілкування;
- опіка;
- самореалізація та індивідуальна корекція дій.

III. Залежно від характеру впливу середовища на особистість:

- спілкування, думка, привчання, тренування, організація діяльності, спілкування – діалог, переучування;
- створення нового середовища: нова діяльність, зміна сенсу життя, відносин, діяльності, зміна поведінки, зміна ситуації, зміна середовища.

Класифікація основних методів, які використовуються соціальним педагогом:

Методи соціальної роботи:

- методи соціальної діагностики: інтерв'ю, моніторинг, соціологічне опитування, експертна оцінка, експертний прогноз, біографічний метод;
- методи соціальної профілактики: превентивний метод, соціальна терапія, соціодрама, група підтримки;
- методи соціального контролю: соціальний нагляд, соціальна опіка, соціально – медичний догляд, соціальне обслуговування;
- методи соціальної реабілітації: працетерапія, статусне переміщення, групова терапія, кризова інтервенція;
- соціально – економічні методи: методи пільг та допомоги, метод компенсацій, соціальний патронаж, медичний патронаж, соціально – економічні санкції;
- організаційно - розпорядчі методи: регламентування, нормування, інструктування, критика, контроль та перевірка виконання;

– методи як елемент соціального виховання: метод мотивування та залучення до дії, метод репродукування, метод закріплення та збагачення, метод сприяння та співтворчості.

Методи психологічні:

– психодіагностичні: тести інтелекту та здібностей, особистісні опитувальники, тести досягнень, проєктивні тести, малювальні тести, соціометрія;

– методи психологічного консультування: емпатичне слухання, інтерпретація, ідентифікація, фасилітація, висунення гіпотез;

– методи психотерапії: сугестія, самонавіювання, раціоналізація, психоаналіз, транзактний аналіз, групова терапія, поведінкова терапія, сімейна психотерапія;

– методи впливу: методи, що впливають на свідомість, методи, що впливають на почуття, методи, що впливають на поведінку.

Методи педагогічні:

– організаційні методи: педагогічний експеримент;

– методи педагогічної діагностики: педагогічний нагляд, природний експеримент;

– методи навчання: словесні (оповідання, пояснення, бесіда, дискусія, лекція), наочні (ілюстрація, демонстрація, робота з підручником), практичні (вправи, лабораторні та практичні роботи, дидактичні ігри, творчі завдання та проблемні ситуації);

– методи виховання: позитивний приклад, переконання, привчання, заохочення та покарання, навіювання, вправа, перспектива, гра, довіра, організація успіху, самовиховання;

– методи організації соціально – педагогічної взаємодії: методи цілепокладання, методи ціннісного орієнтування, методи організації діяльності, методи спілкування, методи оцінки, методи самореалізації.

Інтерактивні методи у роботі соціального педагога.

Сьогодні загально визнано, що педагогічна наука переживає перехідний етап, що з оновленням як змісту, і форм навчально - виховного процесу.

Інтерактивні методи виховання ґрунтуються на взаємодії учня з іншими учнями, педагогами, батьками. Такі методи, як зазначають психологи, дозволяють учням самим вирішувати важкі проблеми, а чи не просто бути спостерігачами; створюють потенційно велику можливість перенесення знань та досвіду діяльності з уявної ситуації у реальну; дозволяють «стискати» час, є психологічно привабливими та комфортними для учнів.

Інтерактивні методи виховання - це модель відкритого обговорення, що розвиває у дітей вміння сперечатися, дискутувати та вирішувати конфлікти мирним шляхом.

Виховання через спілкування ґрунтується на:

- уміння прийняти чужу точку зору та підтримку один одного;
- атмосфері, що сприяє чесності та відкритості;
- заохочення та керівництво;
- повній згоді та довірі учнів.

Психологічний тренінг:

Мета тренерства – навчити підлітків любити себе, оточуючих і, звичайно ж, життя. На відміну від викладання, яке має на увазі передачу знань, тренерство – це виховання відповідальності. Виступаючи у ролі тренера, соціальний педагог надає учням можливість підвищити самооцінку, розвинути почуття відповідальності, відчути себе самостійним.

Мета тренінгу полягає у тому, щоб створити учасникам (учням) умови для повноцінного спілкування.

Групові заняття будуються в ігровій формі. У такій ситуації спілкування будується за запропонованими блоками: інформаційним, інтерактивним, перцептивним. Метод тренінгу передбачає розвиток спостережливості, вміння розумітися на явищах внутрішнього світу человека.[14, з. 208]

Найпоширенішим є психологічний тренінг, під час якого актуалізуються переживання людини. Людина аналізує і представляє саму себе

у певній діяльності («який я?»). Він дізнається думку оточуючих («який ти?»). В результаті він змінює свою поведінку та ставлення з оточуючими, приймає та закріплює нову поведінку. У ході тренінгу проводиться вправа – гра на розвиток таких якостей, як самоаналіз.

Існують інші методи тренінгу: програвання з дітьми екстремальних ситуацій та поведінки у них дитини; тренінг складних соціальних ситуацій, рефлексивний тренінг – зняття стереотипу у формах поведінки, у відносинах з оточуючими; організаційний тренінг, спрямований на розвиток навичок підпорядкування та керівництва іншими.

Метод соціометрії – застосовується для спеціальної математичної обробки даних з конкретного питання. Цей метод передбачає попередній відбір матеріалу розмов, опитування, анкетування, оцінки кризового стану дитини тощо.

Метод моніторингу – відстеження інформації, спостереження, оцінка, аналіз соціально – педагогічної ситуації.

Метод генерації настроїв – метод діагностики, аналізу причин вчинку та настрою, вирішення проблем психічного стану дитини.

Біографічний метод – дослідження життєвого шляху вихованця для прогнозування його подальшого розвитку.

Метод переконання - емоційне та глибоке роз'яснення сутності проблеми, аналіз та вибудовування перспектив.

Метод музикотерапії - проведення під музику занять з малювання, ігрової психотерапії, що широко використовується в роботі соціальних педагогів з дітьми в інтернатних закладах, літніх таборах відпочинку. Спів та гра на музичних інструментах, прослуховування музики сприятливо впливають на емоційний стан дітей, сприяє зняттю дратівливості та збудливості. Вони сприяють самоствердженню дитини, подолання невпевненості у собі. Цей метод відноситься до методів лікувальної педагогіки, але його можна використовувати в навчанні та вихованні здорових дітей.[3, с.35].

Щодо соціального педагога поки що можна говорити лише про комплекс застосовуваних методів і прийомів у сукупному професійному досвіді. Володіння певними методами дозволяє соціальному педагогові оптимізувати свою професійну діяльність, піднятися до рівня професійної майстерності. У цьому випадку до великого арсеналу методів, прийомів, способів діяльності він підходить з позицій необхідності та достатності дотримується почуття міри, порядку та зв'язку. Характер методів, що використовуються соціальним педагогом, задається проблемою дитини, особливостями її особистості, виховного мікросоціуму, рівнем соціальної адаптації, предметом та сферою соціально – педагогічного впливу, можливостями самого спеціаліста та багатьма іншими параметрами. Соціальний педагог, який вміє вичленувати проблему дитини, ставити цілі роботи з ними, є, є добрим стратегом. Здійснити стратегію соціально – педагогічної діяльності йому допомагає володіння різними методами.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломного дослідження було здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми роботи соціального педагога з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям.

По-перше, з'ясовано, що соціальний педагог у центрі соціальної допомоги виконує багатофункціональну діяльність, яка охоплює діагностичну, профілактичну, корекційну, консультативну, просвітницьку та організаційну роботу. Специфіка цієї діяльності полягає у спрямуванні зусиль на підтримку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також на взаємодію з їхнім найближчим соціальним оточенням – родиною, освітнім середовищем, службами.

По-друге, було уточнено поняття «діти групи ризику» як категорії дітей, які внаслідок соціальних, психологічних, економічних або сімейних чинників мають підвищену ймовірність виникнення проблем у розвитку, поведінці чи

соціальної адаптації. Узагальнено існуючі підходи до класифікації дітей цієї категорії: за віковими критеріями, характером ризику (соціальний, психологічний, медичний, педагогічний), а також за типами поведінкових відхилень.

По-третє, у результаті аналізу було визначено основні причини потрапляння дітей до «групи ризику», серед яких: дисфункційність сім'ї, соціально-економічні труднощі, насильство, педагогічна занедбаність, низький рівень шкільної мотивації, несприятливий мікросоціум, а також психоемоційні порушення.

По-четверте, систематизовано методи соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику», які класифіковано за групами: методи формування свідомості (бесіди, лекції, переконання), методи організації морального досвіду (соціальні тренінги, моделювання ситуацій, волонтерські ініціативи), методи стимулювання та корекції поведінки (заохочення, емоційна підтримка, індивідуальні корекційні плани) та спеціальні методики соціально-психологічної діагностики.

Таким чином, перший розділ заклав теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження та розробки практичних заходів щодо соціально-педагогічної допомоги дітям групи ризику. Отримані узагальнення дали змогу чітко визначити напрями практичного впровадження ефективної моделі роботи з такими дітьми в умовах центрів соціальної підтримки.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДІВ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ «ГРУПИ РИЗИКУ» ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'Ї ТА ДІТЯМ

2.1. Організація і методика дослідження поведінки дітей «групи ризику»

Переддипломна практика в Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям була спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих під час навчання, та набуття практичних навичок роботи з дітьми «групи ризику» та їхніми сім'ями.

Центр надання соціальних послуг у місті Хмельницький має програми соціального супроводу сімей, тренінги для батьків, інтеграційні заняття для дітей із ризикованою поведінкою, а також кризове консультування. У центрах працюють мобільні бригади, які виїжджають до родин, де існує загроза вилучення дітей або виявлено насильство.

Під час практики було здійснено ознайомлення зі структурою і функціями Центру, основними напрямками діяльності соціальних працівників та педагогів, а також вивчено особливості роботи з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Практика дала можливість отримати досвід застосування методів соціально-педагогічної роботи, діагностики і корекції поведінки дітей «групи ризику», а також взяти участь у проведенні індивідуальних і групових консультацій, соціальних та психологічних заходів. Було організовано спостереження за поведінкою дітей у різних соціальних ситуаціях з метою визначення їхніх потреб і проблем, а також проведено бесіди під керівництвом досвідчених соціальних педагогів. Крім того, брали участь у розробці індивідуальних програм соціально-педагогічної підтримки, організації виховних і просвітницьких заходів для дітей та батьків. Вивчення документації

та аналіз соціальних карток допомогли глибше зрозуміти особливості роботи Центру і потреби клієнтів.

В результаті практики було поглиблено розуміння ролі соціального педагога у системі соціального захисту, закріплено навички використання методів соціально-педагогічної роботи, розвинуті професійні компетентності, комунікативні та організаційні здібності, а також сформовано відповідальне ставлення до професійної діяльності та етичних норм. Таким чином, переддипломна практика стала важливим етапом професійної підготовки, що дозволила підготуватися до подальшої роботи з дітьми «групи ризику» у Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям.

Основні напрямки діяльності: соціальне обслуговування громадян; реалізація прав дітей та сімей на захист та допомогу з боку держави; виявлення сімей та дітей, які опинилися у важкій життєвій ситуації, соціально - небезпечному становищі; створення банку даних; комплексна соціальна реабілітація громадян.

Інновації, які використовує установа у своїй діяльності: програмно - методичне забезпечення: «Світ емоцій», ОБЖ, надання комплексної соціально - педагогічної допомоги сім'ям дітей, що перебувають у стаціонарному відділенні, «Краса в житті та в мистецтві», консультаційний захист прав та законних інтересів неповнолітніх, які перебувають у центрі, «Школа прийомних батьків Соняшник», робота бути успішним», група короткочасного перебування дітей та підлітків (денне відділення).

Під час переддипломної практики виконувала соціально - педагогічну діяльність, а саме: проводилася робота з документами установи, аналізувала соціально - педагогічну діяльність соціального педагога Центру (програми діяльності з різними категоріями дітей та сімей, план роботи на місяць, на тиждень), вивчала особисті справи вихованців Центру, працювала індивідуально з вихованцем Центру, проводила психологічні психолого-педагогічної характеристики, розробляла план корекційних дій з вихованцем з виявлених проблем і провела одне із занять, здійснювала профілактичну

діяльність, організовувала дозвілля вихованців, розробляла та проводила колективно-творчу справу, допомагала соціальному педагогові з реалізації його плану діяльності.

Практичне дослідження проводилося з вихованцями Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям. У дослідженні взяли участь п'ять підлітків віком 11 – 17 років. Бесіда з соціальним педагогом, вивчення особових справ вихованців, спостереження за підлітками привели до висновку, що у підлітків переважає поведінка, що відхиляється.

Було розроблено програму «Профілактика та корекція девіантної поведінки дітей групи ризику». Програма складається з 4 етапів:

1 етап – підготовчий.

На даному етапі опанувала теоретичні питання: яких дітей називають «діти групи ризику», причини потрапляння дітей до «групи ризику», вивчила особливості «дітей групи ризику»;

2. етап – дослідницький.

Для реалізації цього етапу було здійснено підбір методів і методик необхідних дослідження для дослідження відхиляється «дітей групи ризику». Була проведена тестова методика «Опитувальник СВП (схильність до відхиляючоїся поведінки)». Ця методика за своєю структурою розділена на два блоки жіночий і чоловічий у кожному блоці з 97 питань. Обробка результатів проводиться за семи шкалами, обробка проводиться по кожному блоку окремо. Також цьому етапі велося спостереження за вихованцями.

3 етап – продуктивний.

На даному етапі розроблена корекційна діяльність результатів первинного дослідження поведінки, що відхиляється. Формування особистісної та соціальної компетентності підлітків. Розроблено психологічний тренінг «Тренінг спілкування підвищення толерантності та профілактики поведінки, що відхиляється». Тренінг складається із 5 занять, спрямованих на вивчення рівня сформованості спілкування вихованців.

4 етап – заключний.

На даному етапі підбивалися підсумки дослідження відхиляється «дітей групи ризику» для цього було проведено повторне спостереження за вихованцями і тестова методика «Опитувальник СВП».

На дослідному етапі була розроблена програма «Профілактика та корекція девіантної поведінки дітей групи ризику».

Фрагмент програми «Профілактика та корекція девіантної поведінки дітей групи ризику»

Заняття - 1. «Я у своїх очах та в очах інших людей»

Вправа №1. У чарівну скриньку склалися завдання із незакінченими пропозиціями (не підписаними), але попередньо роздати учням початку пропозицій, які вони мають закінчити, відповідаючи на запитання «Хто Я»:

Я наче пташка, бо...

Я перетворююся на тигра, коли...

Я можу бути вітерцем, бо...

Я наче мурашка колись...

Я – це склянка води...

Я відчуваю, що я – скеля...

Я зараз – лампочка...

Я – стежка...

Я наче риба...

Я – цікава книжка...

Я – пісенька...

Я – миша...

Я наче літера «О»...

Я – макароніна...

Я – світлячок...

Я відчуваю, що я смачний сніданок.

Кожне завдання зачитувалося вголос, і учасники намагалися відгадати, кому воно належить. Якщо учасник хоче (у тих випадках, після закінчення

пропозицій його не впізнали), він заявляє, що він є автором. За бажанням учасник може отримати «зворотний зв'язок».

- відчувати себе винним за свої бажання;
- мириться із неприємною ситуацією;
- жертвувати своїм внутрішнім світом заради будь-кого;
- зберігати відносини, які стали образливими;
- робити більше, ніж вам дозволяє час;
- робити щось, що насправді не можете зробити;
- виконувати нерозумні вимоги;
- віддавати щось, що насправді не хочеться віддавати;
- нести у собі тягар чийогось неправильного поведінки;
- відмовлятися від свого «Я» заради будь-кого.

Заявляючи про свої особисті права, треба пам'ятати: вони є і в усіх інших людей. Вчіться поважати особисті права інших так само, як ви хочете, щоб ваші поважали.

Бажано, щоб передбачувані списки прав подати у вигляді плакатів, щоб школярі могли мати їх перед очима.

Проводиться обговорення. Особлива увага приділяється співвідношенню своїх правий і прав інших людей.

Закрийте заняття.

Заняття 2. «Як упорається з роздратуванням, поганим настроєм».

Вправа №1. Діти пропонувалося назвати 5 ситуації, коли вони почувуються добре. Назвіть 5 ситуацій, що викликають відчуття: «Відчуваю себе добре». Згадати їх у своїй уяві, запам'ятати почуття, що при цьому виникли. Уявляли, що вони кладуть ці відчуття у надійне місце і можуть їх дістати, коли забажають. Дітям пропонувалося намалювати це місце і назвати відчуття, що виникли в цей момент. Після вправи разом із дітьми проводилося обговорення того, які почуття, емоції виникли під час вправи? Чи хотілося згадувати щось? Чому саме цей момент життя згадався? Чи були це спогади позитивними? Прикласти малюнки та що говорили під час обговорення

Вправа №2 «Аукціон». За типом аукціону пропонувалося назвати якнайбільше способів, що допомагають справлятися з поганим настроєм. Усі методи, прийняті провідним, фіксувалися на дошці.

Вправа №3 «Вгору по веселці». Учасникам треба було встати, заплющити очі, зробити глибокий вдих і уявити, що разом із цим вдихом вони піднімаються вгору по веселці, а видихаючи - з'їжджають із неї, як із гірки. Вправу виконували три рази. Після цього охочі ділилися враженнями. Потім вправу повторювали ще раз з відкритими очима, причому кількість повторень збільшується до семи разів. Після короткого обговорення вражень учням пропонувалися прості методи розслаблення (наприклад, максимально напружити всі м'язи, та був розслабити їх). Вказувалося призначення кожного з цих вправ чи його комплексу регуляції власних емоційних станів.

Закінчення занять.

2.2. Аналіз результатів дослідження відхиляючої поведінки

Спостереження за вихованцями «Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям» виявило виражену агресивність з боку вихованців по відношенню до вихованців молодших за вік.

На дослідному етапі проводилося дослідження дітей групи ризику, для цього була підібрана тестова методика «Опитувальник СВП». У дослідженні брали участь п'ять вихованців

Опитувальник поділено на два варіанти: чоловічий та жіночий. У чоловічому та жіночому варіанті 97 тверджень на які потрібно було відповісти так чи ні, не роздумуючи.

Досліджуваним дається бланк, де вони фіксують усі свої відповіді. Обробка результатів проводиться за семи шкалами в чоловічому варіанті і по восьми шкалами в жіночому варіанті.

Мета даної тестової методики виявлення схильності до поведінці, що відхиляється.

Дослідження показали таке: Удвох досліджуваних спостерігається тенденція суворо дотримуватися навіть незначних соціальних норм, навмисне прагнення показати себе у кращому світлі, тобто. виділитись із маси, показати відмінність себе від інших (рис. 2.1);

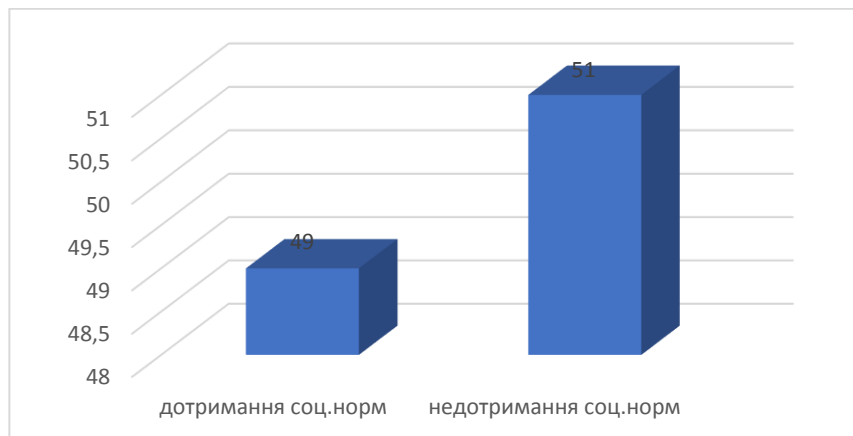

Рис. 2.1. Установка на соціальні норми

У двох досліджуваних виявилася тенденція до нонконформістських установок, схильність протиставляти власні норми та цінності груповим, схильність до «порушення спокою», пошуку труднощів, які можна було б подолати (рис. .2.2);

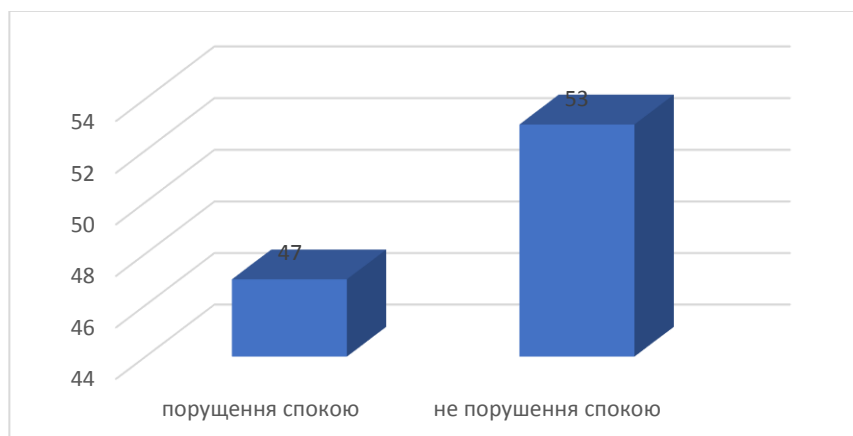

Рис. 2.2. Схильність до порушення норм і правил

У трьох досліджуваних виявилася схильність до уникнення реальності за допомогою зміни свого психологічного стану, схильність до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем (див. рис.2.3)

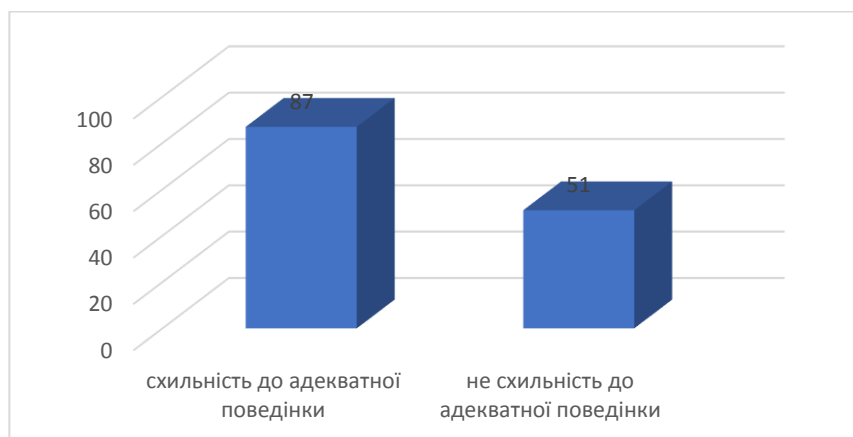

Рис. 2.3. Схильність до адиктивної поведінки

Учетверо досліджуваних схильність до низької цінності життя, схильність до ризику, виражена потреба у гострих відчуттях (див. Діаграма 4);

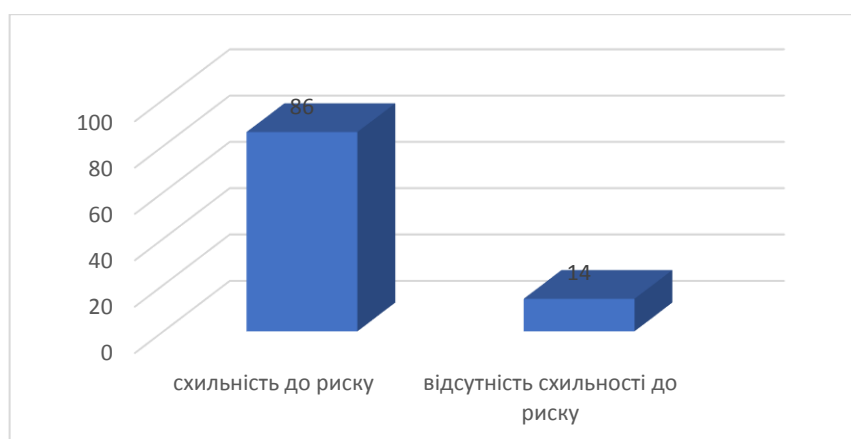

Рис.2.4. Самопошкоджуючій та саморуйнівній поведінці

У двох досліджуваних виявилось наявність агресивних тенденцій (рис.2.5.).

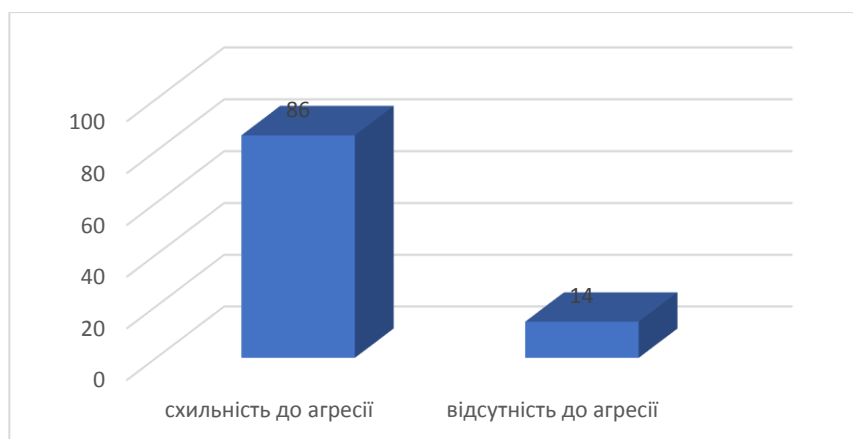

Рис. 2.5. Схильність до агресії та насильства

А також досліджуваних виявилось небажання контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій (рис.2.6).

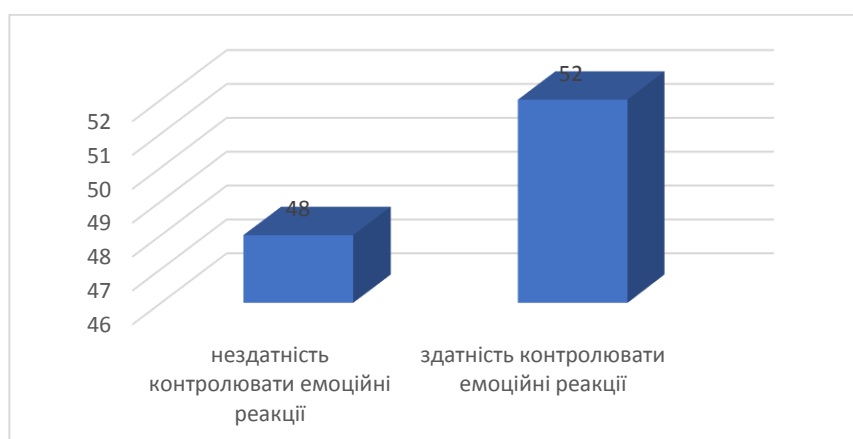

Рис. 2.6. Вольового контролю емоційних реакцій

Висока готовність до реалізації делінквенного поведінки тобто. підлітки готові до здійснення будь-яких антигромадських вчинків, до завдання шкоди як окремим громадянам, так і суспільству в цілому (рис.2.7).

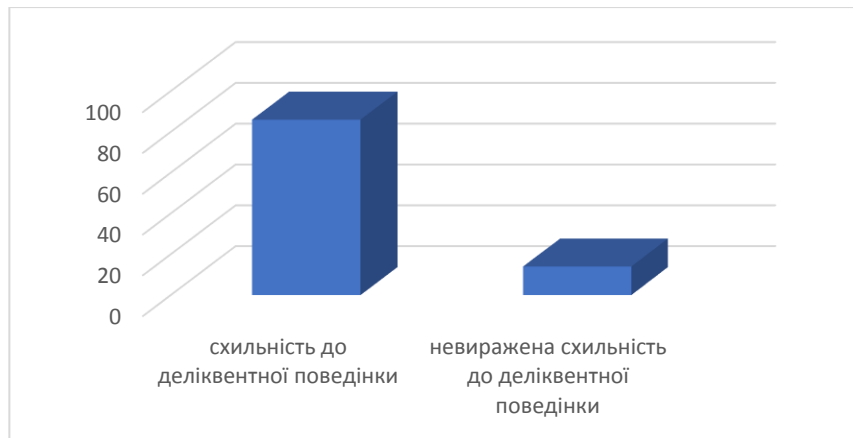

Рис. 2.7. Схильність до деліквентної поведінки

Результати методики підтвердили та інші методи дослідження. Так, у процесі спостереження було встановлено, що хлопчики - підлітки негативно ставляться до дітей молодшого віку, тобто. можуть застосувати фізичну силу, спокійно вдарити кожного з дітей, так само висловити свій негатив у усній формі. Дівчатка - підлітки, на відміну від хлопчиків, не застосовують фізичної сили на молодших дітей, але розмовляють з ними грубо, кожен крок та дія дітей викликає негативні реакції.

2.3. Розробка та характеристика програми соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику»

Тренінг спілкування підвищення толерантності та профілактики агресивної поведінки

Програма тренінгу спілкування включає наступні теми:

- знайомство із психологічними характеристиками особистості (з обговоренням прикладів з художньої літератури);
- теорія рольової поведінки, види та рівні спілкування, навчання позитивному мисленню, навички публічного виступу, діалогічне та монологічне спілкування, довірливість у спілкуванні, проблема маніпулятивної поведінки, вибір іміджу та стилю поведінки, контроль над емоціями.

Заняття включають як теоретичний, і практичний матеріал на 4 - 6 людина Тривалість одного заняття близько 3 год. Заняттям передую індивідуальне співбесіду, у якому визначається стан психіки майбутнього учасника, коло його інтересів, проблеми, його очікування від участі у групі. Оцінка, хоча б груба, психічного стану обов'язкова, оскільки психолог нічого не винні брати він відповідальність за участь у груповий роботі психічно нестійкої людини.

У тренінгу взяли участь п'ять вихованців віком від 11 до 17 років. Діти із неблагополучних сімей. Усі вони навчаються у школі №15. Тренінг складається із п'яти занять. Було проведено кілька занять, спрямованих вивчення рівня сформованості спілкування вихованців.

Фрагмент тренінгу спілкування підвищення толерантності та профілактики агресивної поведінки.

Перше заняття. Знайомство учасників групи один з одним, з проблемами, які мають оточуючі. Деякий час знадобилося на те, щоб учасники відчули себе у колі друзів, які мають подібні інтереси та труднощі.

Виникненню довіри сприяє вправа «Падаємо у колі друзів». Вся група стає в коло, один із учасників знаходиться всередині кола і починає спиною падати на підставлені руки учасників. Це відбувається доти, доки він не відчує підтримки всіх членів групи. Після цього до центру кола встає інший учасник.

Далі відбувається обговорення цілей групових занять, особливостей позиції керівника тренінгу: не завжди висловлювала свою думку, надавала право вирішувати групі, провокувала учасників на потрібні реакції, могла говорити неприємні речі, які діяли як гіркі ліки, нікого і ні за що не засуджувала, оцінювала не особистість учасників, а лише виконуване.

Після будь-якої вправи проводилася розмова про почуття, випробувані кожним із учасників. Саме почуття, а чи не теоретичний матеріал є основою набуття життєвого досвіду. Далі була робота на тему «Опис своїх достоїнств і недоліків». Кожен член групи трохи розповідав про те, які сильні та слабкі сторони його особистості. Як правило, на першому занятті учасники

описували себе всього у трьох-чотирьох категоріях, причому у деяких опис недоліків переважав.

Розмова про самоповагу - перший крок до того, щоб прийняти себе таким, яким ти є. Любов до себе – основа любові до інших людей. Тільки людина, внутрішній світ якого досить гармонійний, може об'єктивно оцінювати інших людей, терпимо ставитись до їхніх недоліків, прощати собі дрібні помилки, розвиваючи відносини з іншими. Самоповага - це надійний щит від різноманітних маніпуляторів, які використовують наші слабкості та комплекси неповноцінності для досягнення своїх цілей. Якщо ми відчуваємо себе зачепленими чийсь неповажними словами, то починаємо виправдовуватися, захищатися. Дуже часто це шкода. Найкращий захист у цьому випадку - вміння пожартувати, не показати, як глибоко ми зачеплені сказаним. Тому виробляємо захист від негативних впливів: вправу на обмін критикою та відповідями.

Обговорення опрацьованого з погляду контролю над емоціями покаже, наскільки глибокий зв'язок нашої думки про себе з нашим емоційним станом.

Робота на тему «Чому я собі не подобаюся» давала можливість оцінити ситуативний аспект самооцінки. Учасники групи згадували, у яких випадках вони відчували себе успішними та удачливими, а коли – нікчемними невдахами. Спілкування з ким привело їх до такої думки? Хто був господарем ситуації? Що завадило досягненню успіху? Чи надовго зберігся у пам'яті спогад про цю ситуацію?

Теми першого заняття змушують багатьох учасників групи задуматися про роль інших у їхній особистісній самосвідомості, і це є першим кроком на шляху до вміння вставати на думку іншого, до прийняття того факту, що логіка іншої людини не завжди збігається з твоєю власною, що думка про себе може виявитися проекцією чужого, а особистість людини народжується, існує і існує.

Друге заняття. Заняття присвячене темі спілкування як рольової поведінки. Заняття починається з вправи «Падаємо у колі друзів». Потім проводиться обговорення стереотипів поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Стереотипи поведінки – це ролі, які ми граємо у взаєминах з іншими людьми. Наприклад, у відносинах друзів підтримка друга не є підтримкою правої думки; у відносинах батько - дитина хороша мати повинна піклуватися, здійснювати контроль за поведінкою, стежити за шкільними оцінками, матеріально забезпечувати, має бути подругою своїй дитині, тому довірчі відносини між батьками і дітьми сприймаються як приваблива рідкість. Відносини начальник - підлеглий, покупець - продавець, викладач - студент, вчитель - учень, бібліотекар - читач - це приклади стереотипів поведінки, т.д. е. склалися у суспільстві вимог стосовно поведінці тих чи інших його членів.

Потім проводилося обговорення функцій стереотипів, питала думка учасників.

Маски - примітивніші освіти, вони менш структуровані і більше пов'язані з контекстом ситуації: маска співчуття, маска клоуна, маска дружелюбності, маска вовка або зайця допомагають нам гідно вирішити ту чи іншу ситуацію.

Вихід за межі рольової поведінки необхідний у випадках кризи: рано чи пізно людина переростає ці межі; можливий конфлікт між ролями, які доводиться грати одночасно.

Наводилися приклади рольової поведінки та масок з боку учасників.

- дочка збирається на пізню вечірку;
- продавець пропонує неякісний товар;
- альтруїст виявляє, що його використовують.

Під час обговорення ситуацій звернула увагу на стереотипи поведінки, що передбачаються роллю, розкрити внутрішній конфлікт, знайти шляхи виходу.

- любовний трикутник;
- батьки та діти;

– лідер та його команда.

Добре обговорити приклади з художньої літератури, кінофільмів.

Третє заняття. Заняття було присвячене темі публічного виступу та відмінностям діалогічного та монологічного стилів спілкування.

Перша частина заняття. Бар'єри спілкування та їх подолання:

– бар'єри, пов'язані з аудиторією - неготовність до спілкування, відсутність спільних інтересів, різнорідність аудиторії;

– бар'єри, пов'язані з особистістю промовця, - страх аудиторії, недостатнє володіння матеріалом, невпевненість у собі.

Прийоми, що сприяють успішному виступу, - структурування матеріалу, якомога повніше вивчення теми виступу, вибір відповідної форми подачі матеріалу, план або частковий текст виступу, освоєння літератури з ораторської майстерності, види почав виступів.

Діалог та монолог - вибір стилю виступу, мова та адресність. Діалогічний стиль спілкування у повсякденному житті та під час виступу – реальна можливість бути почутим.

Контроль страху – вибір іміджу, роль досвідченого лектора, володіння матеріалом, допоміжні матеріали.

Робота з уявою - досягти майже відчутної картинки свого успіху під час виступу.

Практичне заняття - публічні виступи учасників (трохи більше 5-7 хв) з підготовленої теми.

Розбір виступів слід проводити після виступів кожних двох-трьох учасників.

Закінчення занять.

Тренінг проводився в окремому відвідуванні, учасники тренінгу сиділи навколо, тим самим була створена ситуація успіху спільної роботи між учасниками, але успішної спільної роботи не вийшло, тому що з боку хлопчиків простежувалася агресія в той момент, коли у когось з учасників тренінгу щось не виходило або були великі паузи коли потрібно було

висловити своє. Хлопчики, особливо Ю. починав сильно нервувати, кричати, застосовував ненормативну лексику у своїй промові.

Під час тренінгових занять учасникам необхідно було висловити свої почуття у малюнках, наприклад, З.В. намалювала малюнок на якому зобразила сонечко, що сидить на аркуші і вона гріється на сонечку. Цим малюнком вона хотіла сказати, що вона - це сонечко, що вона самотня т.к. сонечко зображено на малюнку одна, що у неї близьких друзів, з якими б вона могла поділитися своїми переживаннями і т.д. На малюнку зображено сонечко, Ст пояснила, що воно уособлює її мрію, яка її «зігриває» і вона дуже хоче, щоб її мрія збулася. (Див. Додаток 13)

Х.К зобразила на малюнку природу, світить сонечко - це означає, що на душі у неї все спокійно, добре, але сонечко намальовано не повністю, бо вона не зі своєю родиною, але їй дуже цього хочеться, хочеться бути поряд з мамою та татом.

З.Л. намалювала кактус, за словами дівчинки, кактус - це вона сама, голки на кактусі - це її агресія до інших людей, т.к. вона знаходиться не у своїй сім'ї, а в Центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям «Гіменів». Вона там нещодавно, не встигла звикнути до нових умов, нових людей. Дівчатка з якими вона живе в кімнаті з нею не спілкуються, дивляться на неї «оцінюючи». (Див. Додаток15)

Л.Ю. зобразив погану погоду, дощ, грозу і пояснив це тим, що йому не подобається обстановка в якій він зараз перебуває, не подобаються діти з якими він живе, тому виявляє агресію по відношенню до них, іноді застосовує фізичну силу і грубо спілкується не тільки з дітьми, але і з дорослими, особливо з дорослими.

Л.М. зобразив себе у шкільництві, що він сидить сам у кабінеті, тобто. підліток замкнутий у собі, не хоче ділитися своїми переживаннями, каже, що його ніхто не розуміє, тому він агресивний, різкий у спілкуванні з іншими людьми. (Див. Додаток17)

2.4. Перевірка ефективності впровадження програми соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику»

Після спостереження та проведення дослідження була розроблена програма «Профілактика та корекція поведінки дітей групи ризику, що відхиляється», з якої було проведено кілька занять з підлітками.

За результатами повторного проведення спостереження за підлітками та тестової методики «Опитувальник СОП» дали не значні зміни у поведінці підлітків, які брали участь у дослідженні. Підлітки так само продовжували негативно ставитися до дітей молодших за себе і продовжують спілкуватися з ними на підвищених тонах і в грубій формі висловлювати своє невдоволення.

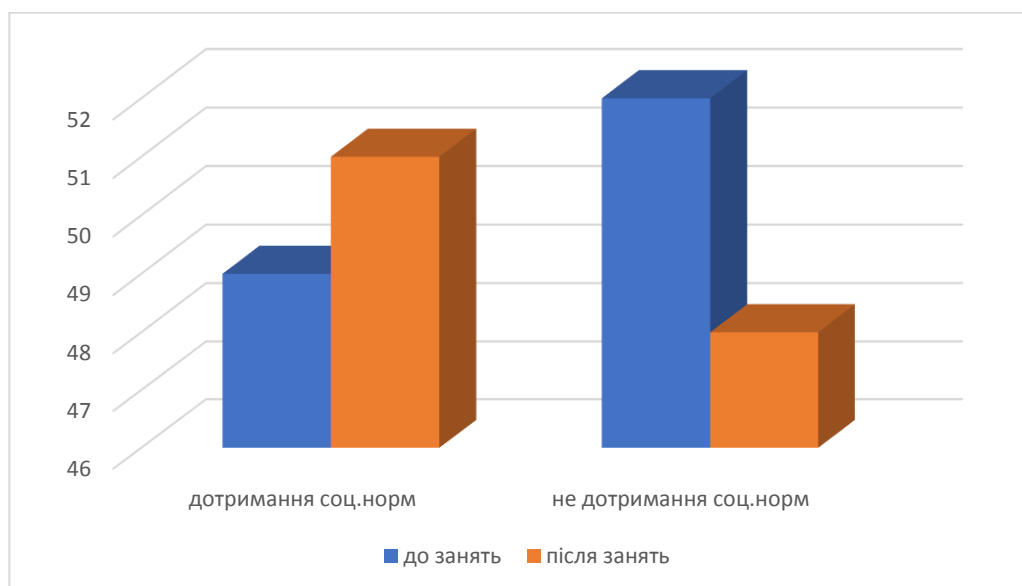

Рис. 2.8. Установки на соціальні норми (до і після)

Можна дійти невтішного висновку, що після проведених профілактичних занять дотримання соціальних норм у вихованців збільшилося.

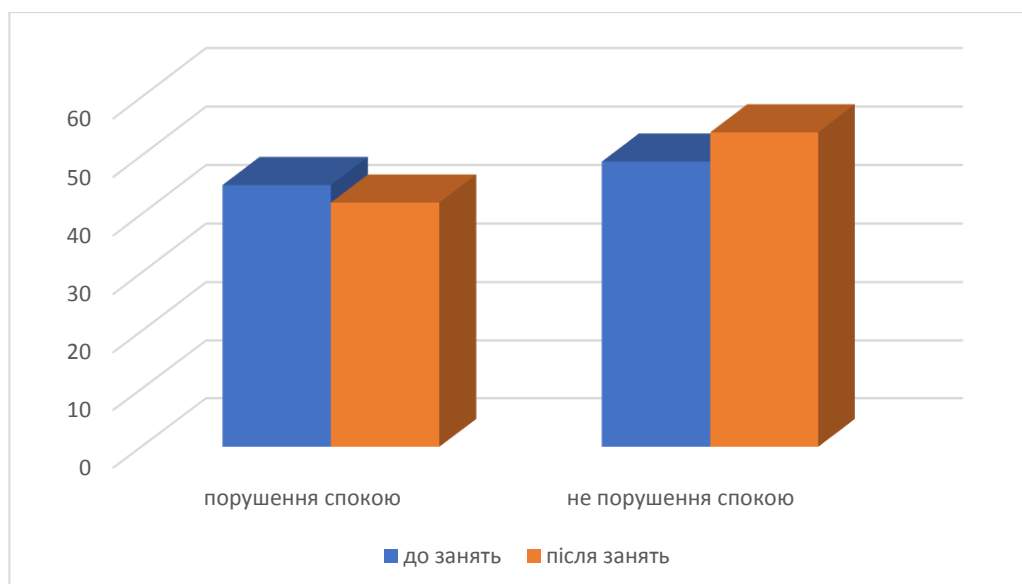

Рис. 2.8. Схильність до порушення норм і правил (до і після)

Після проведених профілактичних заходів порушення спокою у вихованців підвищилося, порушення норм та правил зменшилося.

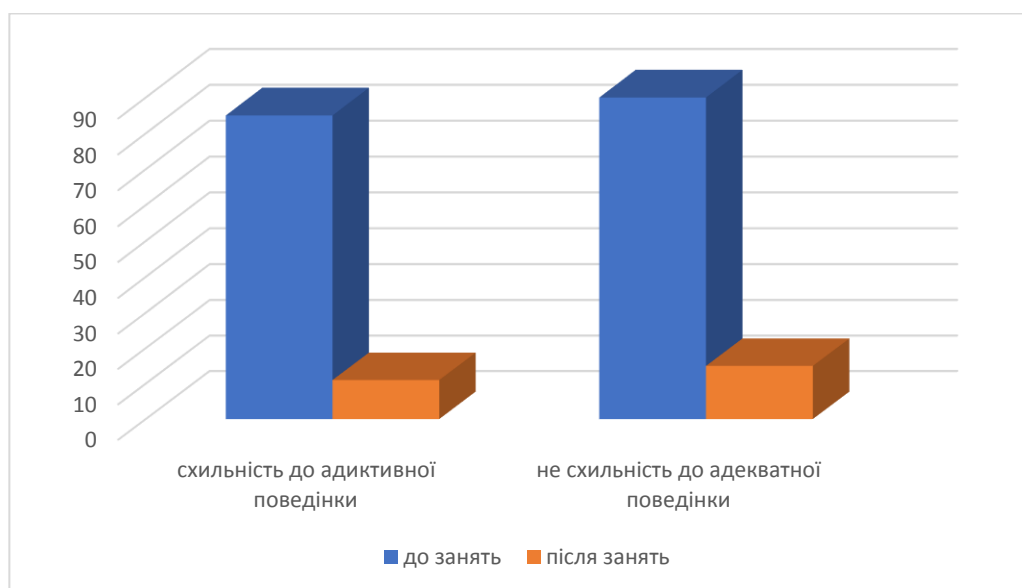

Рис. 2.9. Схильність до адиктивної поведінки (до і після)

Після проведених профілактичних заходів схильність до адиктивного поведінки у вихованців не змінилася.

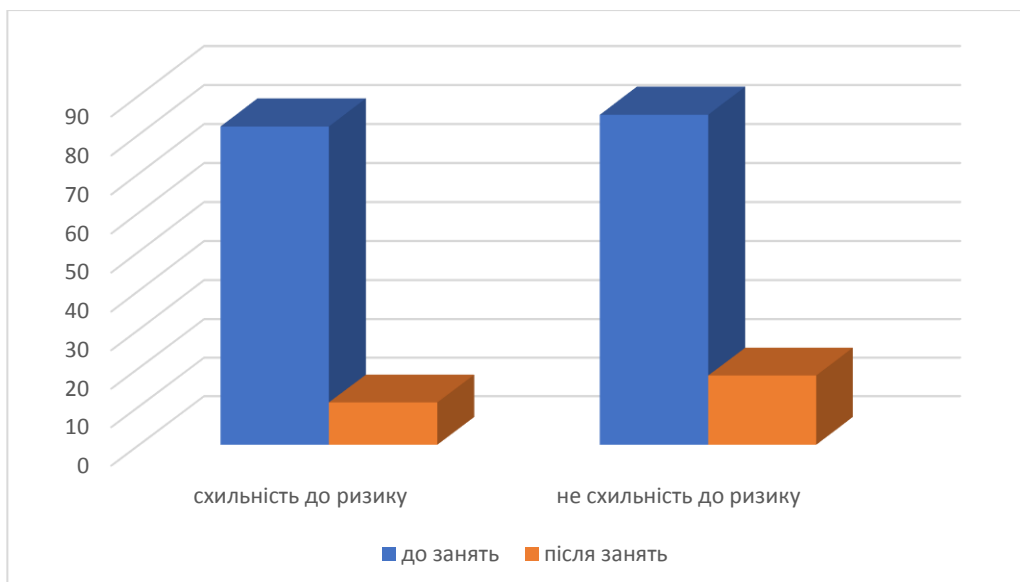

Рис. 2.9. Схильність до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки (до і після)

Після проведених профілактичних заходів схильність до ризику у вихованців залишилася колишньому рівні, а й відсутності схильності до ризику теж зменшилася.

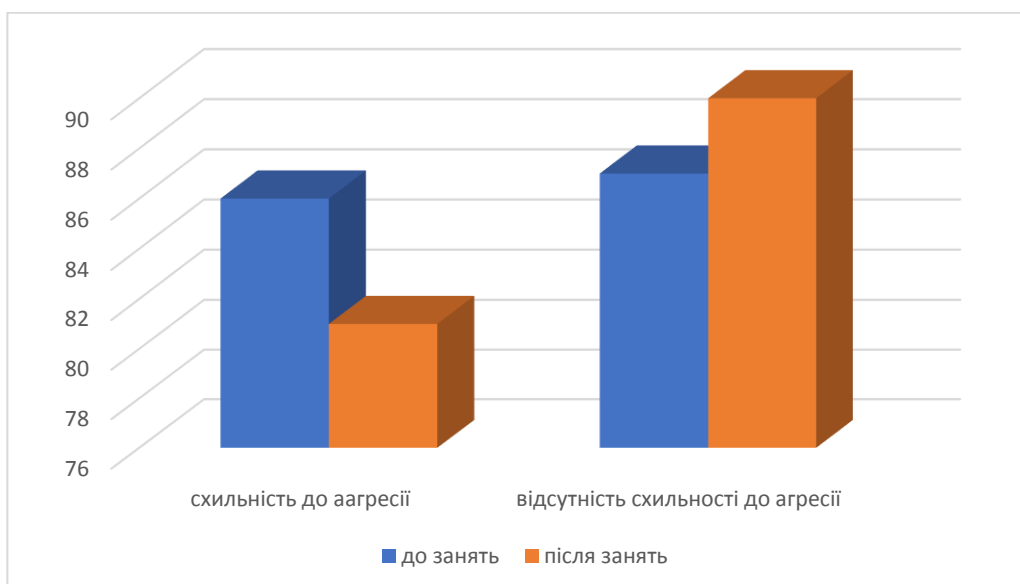

Рис. 2.10. Схильність до агресії та насильства (до і після)

Після проведених профілактичних заходів схильність до агресії у вихованців зменшилась

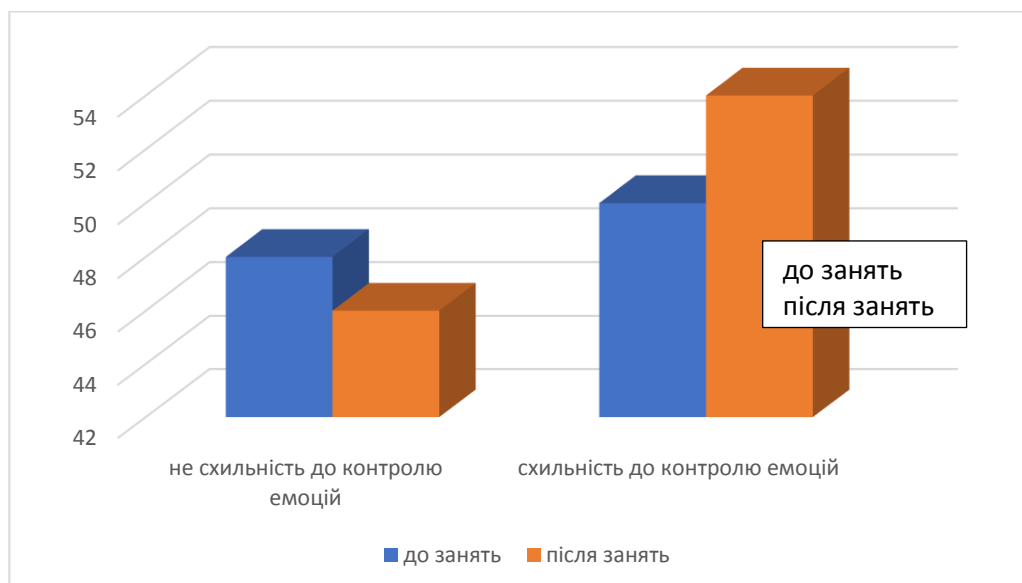

Рис. 2.11. Вольовий контроль емоційних реакцій (до і після)

Після проведених профілактичних заходів здатність контролювати емоційні реакції у вихованців зросла.

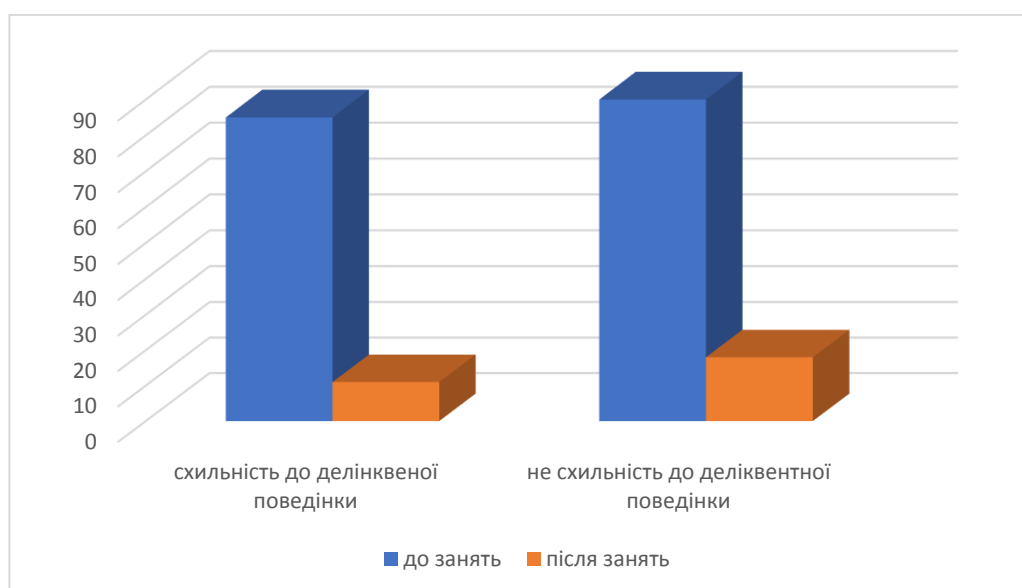

Рис. 2.12. Схильність до делінквентної поведінки (до і після)

Після проведених профілактичних заходів схильність до делінквентної поведінки у вихованців зменшилася.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дипломної роботи було здійснено практичне обґрунтування ефективності методів соціально-педагогічної роботи з дітьми «групи ризику» в умовах Центру соціальної допомоги сім'ї та дітям. Здійснене дослідження дозволило зробити низку важливих висновків.

По-перше, організація й проведення діагностичного етапу дослідження з використанням методики «Опитувальник СОП» дозволили виявити основні типи поведінкових девіацій у дітей групи ризику, серед яких переважають агресивність, порушення дисципліни, соціальна дезадаптація та підвищена тривожність. Було підтверджено наявність потреби у системній соціально-педагогічній підтримці таких дітей.

По-друге, на основі отриманих результатів було розроблено та впроваджено авторську програму «Профілактика і корекція поведінки дітей групи ризику, що відхиляється», яка містить комплекс заходів, спрямованих на розвиток навичок конструктивної поведінки, підвищення самооцінки, формування позитивної мотивації до навчання та соціальної адаптації. Програма поєднує методи формування свідомості, організації морального досвіду, стимулювання поведінки та її корекції.

По-третє, результати повторної діагностики після реалізації програми свідчать про позитивні зміни в поведінці дітей: зменшення рівня агресивності, зниження проявів емоційної нестабільності, покращення комунікативних навичок та зростання мотивації до навчання і соціальної активності. Це підтверджує ефективність розробленої програми як інструменту соціально-педагогічної корекції.

Таким чином, практичне дослідження довело доцільність і результативність системного підходу у роботі соціального педагога з дітьми «групи ризику». Впровадження комплексної програми може стати основою для покращення якості соціально-педагогічного супроводу в закладах

соціального захисту, а також слугувати прикладом для застосування в інших центрах і навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було проаналізовано різноманітні наукові джерела. Ця випускна кваліфікаційна робота складається з двох частин: теоретичної та практичної.

У теоретичній частині розглянуто такі питання: специфіка роботи соціального педагога в центрі соціальної допомоги сім'ї та дітям м. Хмельницький його цілі та завдання діяльності, права та обов'язки, функції та ролі які він виконує в ході своєї професійної діяльності; розглянуто характеристику дітей групи ризику, дано визначення даного поняття, причини потрапляння дітей до групи ризику, розглянуто різні класифікації дітей групи ризику; так само вивчені та проаналізовані класифікації методів роботи соціального педагога з дітьми групи ризику та дано визначення даного поняття. В результаті вивченого можна зробити такий висновок: діяльність соціального педагога різноманітна, багатоліка та складна. Соціальному педагогу проходить у ході своєї професійної діяльності стикатися з різними категоріями дітей, зокрема з такою складною категорією як «діти групи ризику». Соціальному педагогові важливо і потрібно знати, як працювати з даною категорією дітей, тому з його діяльності є різні методи та методики для роботи з важкими дітьми.

У практичній частині була розроблена програма «профілактика і корекція поведінки дітей групи ризику, що відхиляється», яка складається з чотирьох етапів за якими надалі будувалася робота з дітьми групи ризику. На підготовчому етапі опанувала теоретичні знання з цієї теми; на дослідному етапі була проведена тестова методика «Опитувальник СВП (вивчення схильності до поведінки дітей групи ризику, що відхиляється)», так само проводилося спостереження за вихованцями, бесіда із соціальним педагогом та аналіз особових справ вихованців; На даному етапі була розроблена корекційна діяльність результатів первинного дослідження поведінки, що відхиляється, розроблено і проведено психологічний тренінг «Тренінг

спілкування підвищення толерантності та профілактики відхиляється», крім цього з вихованцями був проведений фрагмент занять з профілактики та корекції девіантної поведінки дітей групи ризику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка соціального педагога / уклад. В.В.Волканова. – Х. : Основа, 2011. – 235 с.
2. Архипова С. П. Методи та технології роботи соціального педагога : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] – 2-ге вид. – К. : Слово, 2013. – 398 с.
3. Архипова С. П. Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / С. П. Архипова, Г. Я. Майборода. – Черкаси-Ужгород : Мистецька лінія, 2002. – 268 с
4. Архипова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. / С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Слово, 2011. – 496с.
5. Безпалько О. В. Дитячі громадські організації в системі соціального виховання// Вісник психології і соціальної педагогіки [Електронний ресурс]: Зб. наук. праць. — Випуск 1. — К., 2009. — Режим доступу до збірника: www.psyh.kiev.
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : ЦУЛ, 2009. – 208 с.
7. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 176 с.
8. Безпалько О.В. Соціальне проектування: навчальний посібник– К.: Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 128 с.
9. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
10. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / І. М. Богданова. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
11. Важковиховуваність : сутність, причини, реабілітація : навч. посіб. для соціальних педагогів та практичних психологів освітніх закладів / за ред. О. М. Полякової. – Суми : Університетська книга, 2009. – 346 с.

12. Вайнола Р.Х. Показники готовності молоді до створення сім'ї/ Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітніх школах: зб. наук. пр.: за ред. Т.І. Сущенко. – Вип. 48 (101). – Запоріжжя: КПУ, 2016 р. – 464 с.(С.64-71.)

13. Вайнола Р.Х. Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в закладах оздоровлення та відпочинку/ Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.: збірник наукових праць. – Вип. 22. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016 р. С.10-18.

14. Вайнола Р.Х. Рудкевич Н.І. Механізми соціалізації студентської молоді в освітньому середовищі вищого навчального закладу/ Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.: збірник наукових праць. – Вип. 21. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016 р. С.3-7.

15. Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник / За ред проф. С.О.Сисоєвої. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – 134 с.

16. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи: Курс лекцій / Р.Х. Вайнола. – К. : КМПУ імені Б.Д.Грінченка, 2008. – 152с.

17. Варбан М. Ю. Особливості підготовки соціальних працівників до здійснення догляду та підтримки сімей, які мають ВІЛ-інфікованих дітей / М. Ю. Варбан // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2006. – № 1. – С. 100-104.

18. Ви не самотні : на допомогу батькам дітей з особливими потребами / [за ред. Т. Д. Ілляшенко]. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 40 с

19. Діагностика соціальної роботи як умова успішного її функціонування // Соціальна робота: технологічний аспект. Навч. посіб. / За ред. А. Й. Капської. — К.: ДЦССМ, 2004. — С. 73-82.

20. Діти вулиці: хто вони і як їм допомогти / упоряд.: О. Главник, Н. Комарова. – К. : Главник, 2006. – С. 112. 2. Лютий В. П. Соціальна робота з

групами девіантної поведінки : навчальний посібник / В. П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, Християнський дитячий фонд, 2000. – 51 с.

21. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с 15. Завадська Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. / Л.М. Завадська. – К. : Слово, 2008. – 240с.

22. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – К., Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.

23. Євсюкова М. В., Калашник О. А., Покладова В. В. та ін. Соціальнопедагогічні основи захисту прав дитини : навч.- метод. посіб. / [за заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової] – К : ФОП „Чальцев”, 2008. – 224 с.
12. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. – К.: Слово, 2010. – 210 с.

24. Заверико Н.В. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. – К.: Слово, 2011. – 240 с.

25. Заверико Н.В. Соціально-педагогічна корекція: розвиток поняття в історичній перспективі / Н.В. Заверико // Вісник ЗНУ:збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – Вип. 2. – С. 60-64.

26. Заверико Н.В. Соціально-педагогічні технології профілактики адиктивної поведінки / Н.В. Заверико // Підготовка соціальних працівників /соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки молоді / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 30-31 жовтня 2003р., м.Черкаси. : наукове видання. – Черкаси: Черкаський національний університет, 2004. – С.63-71.

27. Закревська, Л.М. Перші кроки соціального педагога в школі: На допомогу соціальному педагогу-початківцю: посібник / Л.М. Закревська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – 52 с.

28. Запобігання інституціалізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов від новонароджених дітей:

Метод. посіб. / Авториупоряд. Алексеєнко Т. Ф., Безпалько О. В., Бервено Н. О., Петрочко Ж. В. та ін.; За заг. ред. І. Д. Зверєвої, Петрочко Ж. В. — К.: Століття, 2008. — 224 с. (авт.: С. 95-99; 187—191).

29. Капська А. Й., Пеша І. В Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 232 с.

30. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: 5-те вид., переробл. та доповн. Підручник / За ред. Капської А.Й. — К.: Центр навчальної літератури, 2011. — 488 с.

31. Ковальчук Т. І. Основи педагогічної дозвіллевої діяльності— К.: ДАКККіМ. — Ч. І. — 2010. — 277 с. 17. Корекційна робота соціального педагога. Ігри та вправи / укл. Л.В.Туріщева. — Х: Основа, 2012. — 127с.

32. Комплексні програми центрів соціальних служб для молоді / [за заг. ред. С. В. Толстоухової]. — К. : УДЦССМ, 2001. — 204 с. 23. Кравченко Р. І. Проблеми виховання в сім'ї дітей з інтелектуальною недостатністю / Р. І. Кравченко // Дефектологія. — 2004. — № 2. — С. 42-46.

33. Литвиненко С. Основи соціально-педагогічної діяльності: Навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів. / С.Литвиненко. — Одеса: ПНЦ АПН 2007. — 187 с.

34. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] — К. : Академія, 2011. — 346 с

35. Лютий В.П. Технологія соціальної роботи: Конспект лекцій: Розділ Загальні технології соціальної роботи / В.П. Лютий. — К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. — 75с.

36. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект адитивної поведінки підлітків та молоді / Н. Ю. Максимова, С. В. Толстоухова. — К., 2000. — 200 с.

37. Максимова Н.Ю. Сімейне консультування: навч. посіб. — К.: ДП "Персонал", 2011 — 304 с.

38. Настільна книга соціального педагога / укл. О.Э. Марінушкіна. – Х.: Ранок, 2011. – 272 с.
39. Овчарова Р.В. Книга соціального педагога. / Р.В. Овчарова. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 480 с.
40. Організація відпочинку та оздоровлення дітей: концепції, технології, досвід / О. В. Биковська, В. М. Горбинко, Ж. В. Петрочко та ін. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. – 208 с.
41. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка. / С.С.Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 549 с. 24. Паскаль О.В. Технології соціально-педагогічної діяльності. Навчальний посібник. – Харків : Бурун Книга, 2011. – 288 с.
42. Пенішкевич Д. І. Методика організації табірної зміни : навч.-метод. посіб. / Д. І. Пенішкевич, Л. Б. Платаш, Т. В. Шоліна. – Чернівці : Рута, 2004. – 160 с.
43. Петрочко Ж.В. Основи соціально-правового захисту особистості. Навч. пос. – К.: Київський університет імені Б.Грінченка, 2009. – 320 с.
44. Превентивна робота з молоддю за методом «рівнийрівному»: навчальний посібник / за ред. І.Д. Зверєвої. – К. : Навчальна книга, 2002. – 256с.
45. Професійний довідник соціального педагога / укл. О.І.Рассказова. – Х.: Основа, 2011. – 208с.
46. Психолого-педагогічна робота у загальноосвітніх навчальних закладах з профілактики насильства над дітьми: Метод. посіб. / Авторі-упоряд.: Вовчок Т.В., Степура Н.П., Даниленко І.С. та ін. – К.: ВПЦ «Експрес»– 2009. – 328 с.
47. Радул В. В. Соціалізація особистості : навч. посіб. / В. В. Радул, Я. В. Галета. – Кіровоград : ФОП М.В. Александрова, 2013. – 236 с.
48. Реабілітаційні центри: статус та особливості роботи : матеріали на допомогу працівникам реабілітаційних центрів . – К. : МВФ Студцентр. 1998. – 109 с.
49. Сергієнко І. М. Соціально-психологічний театр : навч. посіб.– Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 138 с.

50. Сердюк О. О. Наркотизм, як соціальне явище: його тенденції та напрямки профілактики : автореф. дис. ... канд. соц. Наук / О. О. Сердюк. – Харків, 2003. – 20 с.
51. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч.посібник / Є.В. Сірий. – К. : Атіка, 2004. – 492 с.
52. Сорочинська В. Є. Організаційна робота соціального педагога : навч. посіб. / В. Є. Сорочинська. – К. : Кондор, 2011. – 198 с.
53. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : ЦУЛ, 2008. – 336 с.
54. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, Т. Г. Веретенко; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
55. Соціальна педагогіка : підруч. / за ред. А. Й. Капської. – К. : ЦУЛ, 2011. – 488 с.
56. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підруч. / за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : ЦНЛ, 2006. – 316 с.
57. Соціальна педагогіка: теорія і технології: Підручник / За ред. І.Д.Зверєвої. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
58. Соціальна робота в Україні : навч. посіб./ І.Д. Зверєва, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К. : Наук.світ, 2003. – С. 99-195.
59. Соціальна робота: технологічний аспект : Навчальний посібник / За ред.. А.Й.Капської. –К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
60. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. / за заг. ред. А. Й. Капської. – К. : УДЦССМ, 2000. – 372 с.
61. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. / за заг. ред. А. Й. Капської. – К. : УДЦССМ, 2000. – 372 с.
62. Jung C. G. Analytical Psychology: Its Theory and Practice. The Tavistock Lectures. – Londona. Henley, 1968. – 224 с.